

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Berka Attila

Te Deum

Demény Péter

Az új világ zenéje

Szegedi Mária

**A gondoskodás
női arca**

2026
Január

Irodalom

4

Berka Attila

Te Deum (*vers*)

6

Kovács Kincső Csenge

Úton; Salgópolcok (*próza*)

10

Molnár Zsolt

Kívül-belül; Fázós szociológia;
Versírási keresztmetszet (*vers*)

11

Nagy Eszter

Feljegyzések egy asztallopásról
(*próza*)

13

Pignitzky Gellért

Elízium; Hullám, vetület;
Szempont; Fibonacci (*vers*)

Esszé

16

Demény Péter

Az új világ zenéje

Galéria

16

Ungvári-Zrínyi Kata

Vásárhelyi dis><course. Tasnádi
József a K'Arte Szobában

24

Horváth Gizella

Nagyvárad új üvegkalitkája

Re-Loaded

26

Magyari Sára, Veselac Tünde

Párkapcsolati újrakezdések

Kultúra

29

Radics Viktória – Tamás Dénes

Vad nézés III. – műalkotások
két hangra

34

„Az új nyelvi helyzetek az anya
ajándékai” – Áfra János Kitakart
anyám című kötetéről **Korpa
Tamás** beszélgetett a szerzővel

Kritika

40

Simon Judit

Kolozsvár: válaszkereső estek
a minievadon (*színház*)

43

Tankó Andrea

Értelmezéskísérlet fecskéről,
fészkekről, tövisokről
és elmenésekről (*könyv*)

45

Szegedi Mária

A gondoskodás női arca:
Nyanyuci szerepe Ady életében
(*könyv*)

49

Beretvás Gábor

Egy diktátor megértésének
kísérlete (*film*)

A CÍMLAPON: Apória, videó, 1'32", 2022. Fotó:
Munzlinger Attila

A HÁTSÓ BORÍTÓN: dis><course, installáció, K'Arte
Szoba, Marosvásárhely, 2025. Fotó: Fekete Zsolt / K'Arte

Tovább, kicsit másként

Közeleg az Újvárad alapításának az ötödik évfordulója, első lapszámunkat 2021. március 8-án mutattuk be a Szigligeti Stúdió fehér termében, egyik utolsó ottani rendezvényként, hamarosan be is zárták a Sonnenfeld palotában elkezdett, lassan-lassan a végéhez közelgő felújítási munkálatok miatt.

Intézményi, fenntartói háttér nélkül indulásunk napjaiban aligha gondoltuk, öt év múltán még működik a lap, annak nyomtatott változata is, mellette pedig ez idő alatt jó kéttucatnyi könyvet publikálunk, s rendezvényeink is megmaradnak a korábbi rendszeresség mellett. Sokat jelentett, hogy tavaly május óta egész jól belaktuk a felújított Léda-házat, új kultúrterünket.

Hatodik évfolyamunkba toppanva az az elképzelés kezdett körvonalazódni a szerkesztőségben, hogy az évfordulót kössük össze némi lapfrissítéssel, ami a folyóirat szerkezetét, rovatait, kínálatát, arculatát illeti. Nem belső elégedetlenség szülte ezt az igényt, inkább a kezdeteink kezdetén megfogalmazott ars poeticánk, hogy amit csinálunk, nem csupán folytatása valaminek, inkább útkereső újrakezdés. Két körben kezdtünk a munkához néhány hete, elsőként a szűkebb szerkesztőségi csapat igyekezett egy hosszabb beszélgetésen megrajzolni a változások körvonalait. Ezzel párhuzamosan a folyóirat holdudvarához fordultunk, szerzőinkhez, olvasóinkhoz, barátainkhoz egy az elvárásokat összegezni hivatott kérdőívvel, bízva abban, hogy a beérkező válaszok segítenek megtalálni egy izgalmasabb, vonzóbb irányt, olvasói élményt.

Ma gyakran kerül szóba, hogy a hagyományos újságírás, ezen belül a nyomtatott periodikák válságukat élik, nem tudják felvenni a versenyt az új médiaformátumokkal, ezért is jelent kihívást, hogy egy folyóirat miként tud alkalmazkodni a mai fogyasztói elvárásokhoz. Persze, aki ilyen lapot keres, a kulturális folyóiratok megmaradt olvasói elvárásaikban atipikusak, nem feltétlenül gyorsaságot, rövideket, trendkövető, felvillanó tartalmakat keresnek.

Úgy gondoljuk, a két minőség közelíthető, összehangolható, hasznos lehet a közösségi oldalak szakszerű használata, ezek által láthatóbbá téve a terméket, azaz tartalmainkat. Bizonyos helyzetekben, munkafázisokban a mesterséges intelligencia használatát sem zárjuk ki. A cél nem változik, legfeljebb az eszközök, a módszerek. Reméljük, a lényeg, szándékaink már kirajzolódtak öt esztendő alatt.

A SZERK.

Újvárad 2020/1

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

VI. évfolyam, 1. (58.) szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Gálfalvi Ágnes (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Szabó Anna Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Fazakas Márta, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Traian Ștef, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 30 lej (2500 Ft postaköltséggel),
6 hónapra 55 lej (4500 Ft), 12 hónapra 95 lej (7500 Ft).
Online-előfizetés: 12 hónapra 50 lej (4200 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI RO34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Berka Attila

Te Deum

Mintha szurok fagyott volna rám.

De nem erről akarok beszélni.
 Hanem hogy szeretem a munkámat.
 Azon kevesek közé tartozom, akik.
 Reggel remek a kedvem.
 A kávé, a zuhany, az öltözködés.
 Örömmel készülődöm.
 Egy újabb prima nap.
 Megyek dolgozni.
 Dolgozni, dolgozni, dolgozni.
 Dolgozni megyek.
 Dolgozni csodás.
 A kijelölt feladatok.
 A felmerülő problémák.
 A jó és a rossz kérdések.
 A jó és a rossz válaszok.
 A megnyugtató megoldások.
 A segítőkész munkatársak.
 A bizonytalan kollégák.
 Az az egy-két megfelelő szó.
 Bátorítás, támogatás, együttműködés.
 Csoportdinamika.
 Csupa boldog izzadság.
 Csupa fénylő izzadság.
 Soha panasz.
 Soha keserv.
 Tapodtat sem hátrálok.
 Nem roppanok össze.
 Pozitív szemlélet.
 Koncentráltság, fókuszáltság.
 Kifogástalan modor.
 Bizalomgerjesztő viselkedés.
 Ügyfélorientált kommunikáció.
 Az erőfeszítések meghozzák gyümölcseiket.
 A sikeres munka után kikapcsolódás.
 Lazítás, édes pihenés.
 Nyugodt, mély alvás, hogy másnap újra.
 Az élet édes.
 Csak ez a leépítés.
 Persze semmi pánik.
 Nagyon sajnálják.
 Kár, azt mondják, kár, kár.
 Fejük lehajtva, válluk lóg, térdük rogy.
 Vigasztalom őket.
 Senki nem pótolhatatlan.
 Bárki bárkivel bármikor.
 Össze-vissza cserélgethetők vagyunk mind.
 Persze nem csak nekik nehéz.
 Én is zavarban vagyok.

BERKA ATTILA
 (1976, Budapest)
 szövegkészítő,
 -kezelő és -közvetítő.
 Legutóbbi kötete:
Anómia (Irodalmi
 Jelen, 2017).

Nem tudom, mit kell ilyenkor csinálni.
Ha nincs munka, nincs reggeli kávé.
Ha nincs munka, nincs munka utáni italozás.
Ha nincs munka, nincs hétvége.
Ha nincs munka, nincsenek munkatársak.
Ha nincs munka, nincs munkahely.
Ha nincs munkahely, nincs ismerkedés.
Ha nincs ismerkedés, nincs nő.
Nő nélkül nem ugyanolyan.
Ha legalább nő van, már olyan, mintha.
De ha nő sincs, akkor nagyon nem olyan, mintha.
Ha csak nincs van, az baj.
Ha baj van, bajban vagyok.
Nem tudom elképzelni, aminek lennie kell.
Soha nem volt élénk a fantáziám.
Soha nem dicsértek gyerekkoromban.
Lehet, hogy azóta se igazán soha.
Lehet, hogy most sem tudom, mit akarok.
Ne legyen vége, azt akarom, de hiába.
Más viszont nem érdekel.
Nem is érdekelhet, mert nem ismerek mást.
Nem tudom, milyen az a más.
Föl nem foghatom, mi az a más.
De magamra is képtelen vagyok gondolni.
Gondolkodnom kellene pedig biztosan.
Eszembe jutna akkor, amire szükségem van.
Talán egy optimális méretű tükör segít.
Egy optimális méretű tükörben mindent láthatok.
A legapróbb pupillamozdulatot.
A legtitkoltabb arcizomrándulást.
Az uralhatatlan szájszélremegést.
Hulljon az álarc, törjön a pajzs.
A meztelen őszinteség ad erőt a nehéz időkben.
A tiszta igazság.
Fegyelmezett vagyok, azt kell látnom a tükörben.
Nézek fegyelmezetten a tükörbe.
Nézek bele, előre.
Előre, a jövőbe.
Magamat látom.
Látom, ahogy mereven állok.

Mintha szurok fagyott volna rám.

Kovács Kincső Csenge Úton

Leülhetek ide melléd, kérdezi. A másik oldalon nagyon tűz a nap.

Elrakom az ülésről a táskám, a laptopom az ölembe veszem. Már akkor megfigyeltem a gondosrát a kezén, mikor először leült. Éreztem, hogy idejön majd, ahogy azt is, hogy beszélgetni fog.

Meddig mész?

Nádudvarig, mondom és kiveszem a fülest. Piacon volt?

Ó, dehogy, a sógornőmhöz megyek látogatni Szoboszlóra. Már egy ideje ott él otthonban a bátyámmal. Nem szoktam különben erre járni. Vasárnap ilyenkor van piac, azért kérdezted?

Nem, mondom, csak kíváncsiságból.

Te szoktál járni, jó a piac nálatok?

Hát én nagyon ritkán járok, kedden és pénteken van, a pénteki forgalmasabb, az öcsém szokott reggelente ott lángost venni.

Jaj, jó is az. Bár nekem egyszer a férjem vett Nyíregyházán a piacon lángost, mert néha kijártunk oda, de az olyan volt érted, hogy egy harapást ettem belőle, de a kukában landolt utána, de hát azt nem lehetett megenni.

A szándék a fontos, válaszolom.

Igen.

Olyan olajos volt?

Nem, hanem érted, olyan semmilyen volt, mint ha gumit rágnál egyszerűen. Mindegy, kidobtuk, aztán vett egy másik helyen a lelkem, az már jó volt. Mert a jó lángos érted az olyan, mint a szivacs. Szegény pedig jót akart, olyan aranyos volt, novemberben halt meg.

A busz kikanyarodott a főútra.

Kilencvenhárom éves volt. Már szokom, hogy nincs, de érted én bármit mondtam, hogy csinálni

KOVÁCS KINCŐ CSENGE (2002) a Debreceni Egyetemen tanul földrajztanár–magyartanár szakon. 2023 óta publikál kritikákat, tudósításokat, 2024 óta ír rövidprózát. A Fialat Írók Szövetségének és az Alföld Stúdióinak tagja. Érdeklí a debreceni helytörténet, az irodalmi kartográfia és Térey János életműve. Szabadidejében fut és kortárs irodalmat olvas (sajnos még nem egyszerre).

akarok, krumplit vagy húst vagy bármit tényleg, ő jött egyből, kérdezte mit vágjon fel, hova tegye, mindenben segített. A kertet azóta én csinálom, pedig nagyon nem szeretem, mindig ő tartotta rendben. Még tavaly vetett szegény krumplit a hátsó részre, annak nem kell annyi napfény, mert nekünk kertes házunk van, a kezével mutogat közben, és úgy van, hogy sarkon, és innen éri a nap a telket, de ez meg teljesen sötét. Itt a kerítés, amentén vetettem paradicsomot, fel is kötöttem. De ezen kívül olyan gazos az egész, rengeteg van abból a nagy levelű növényből, biztos tudod, hogy hívják, salátát is szoktak belőle csinálni, na majd eszembe jut, mi a neve. Szóval abból van rengeteg érted, múltkor is tele szedtem vele nemcsak az én kukámat, hanem a szomszédét is, mert PORCSIN! Na, az a neve, hogy porcsin. De hát mondják nekem a szomszédék, hogy minek annyit dolgozni vele, úgyis kínó napok alatt újra.

Hát igen, Babits is írta az *Esti kérdésben*, mondom, hirtelen nem jut eszembe semmi más, hogy „miért nő a fű, hogyha majd leszárad? miért szárad le, hogyha újra nő?”.

Hangosan felkacag, közben bólogat, nevetek vele én is, az egész busz ezt hallgatja.

Tényleg, tényleg írja! Szóval vannak ezek a szomszédoméék, ők félig magyarok, félig meg nem, Romániából költöztek ide, de nem tudom már, honnan jöttek, de érted nem tanultak meg évek óta sem

rendesen magyarul. Van, hogy olyanokat mondanak félre, meg hogy tudjuk, mit akarnak mondani, de nem jut eszükbe a szó, és akkor mondom, hogy jól van, Lacikám, tudom, hogy mit akarsz mondani, tessék mondom helyetted. Na és ők, Csutakék, így hívják őket, nem voltak otthon, mikor szedtem a porcsint, és utólag telefonáltam nekik, hogy hát tele-szedtem a ti kukátokat is, Laci, de kitolom én a kukáshoz, mert direkt úgy szedtem, hogy másnap úgyis jönnek. De mondta erre, hogy jaj, ne hülyés-kegy már, Icuska, majd én kitolom holnap, nincs belőle semmi. Na mondom jól van, Laci, ha te kito-lod, akkor jó. De másnap csak áttoltam az én kukám mellé, mert még nem jöttek haza, és mondja, aki szokta odahordani az autóhoz a kukát, hogy hát ez kettő, és a másikon Kiss József utca van írva, és nem lehetne. Mondom én azt tudom, de a másik a szom-szédé, és nem tudta kihordani, engem kért meg. Hazudtam egy kicsit, na, dehát ennyi kell, mosolyog-va néz rám, megerősítést várva. Különben ottmarad és rámrohad.

A néninek nincs komposztálója?

Jaj, mit kezdjek én azzal? Nem kell annyi föld nekem.

De eladhatná valakinek, aki foglalkozik annyit a veteménnyel.

Most hirdessem meg, érted? Nem kell azt, jobb így, hogy az AKSD elviszi, azt csinálnak vele, amit akarnak. Különben meg nem veszek meg adok el soha semmit az interneten. Ha valami olyan, akkor kimegyek a Zsibire. Mert azt szeretem én, érted, mikor nem az van, hogy látod képen, mit akarsz venni, aztán majd megérkezik, nem, én szeretek odamenni, megnézni közelről, megfogni, látni, hogy jó lesz.

Na, ezzel én is így vagyok.

Nem sajnálom azt, aki nem azt kapja, amit ren-delt.

Rövid ideig csend van. Nem nézek rá, a tájat bámulom, a néni is nézelődik. Beszéd közben a sze-mébe nézek, a vastag lencsék felnagyítják. Érzem, jól esik neki, hogy figyelnek rá, és nem azért, mert szétbeszélheti az ember életét, hanem azért, mert őszintén érdeklődnek.

A néni mivel foglalkozott?

Én kérlek baromfitelepen dolgoztam, hűtőrak-táros voltam. Szerettem, olyan jó csapat volt, negy-

ven évet dolgoztam ott, és már tudtuk azt is, hogy ki mire gondol, meg bárkinek bármi volt, hogy mit kell mondani, mit akar hallani. Nagyon szerettük egy-mást. Csak hát ugye felszámolták a telepet kétezer-kettőben vagy kétezerháromban, biztos olvastad.

Hát nemigen, mert én körülbelül akkor születtem, mikor felszámolták.

Felnevet.

Barnevál, így hívták az üzemet. De ez hagyján, mi csirkések voltunk inkább, de ahogy Bajnai kitolt a libásokkal, na azt biztos hallottad. Földönfutóvá meg öngyilkossá tett embereket! Hát alávaló kom-munista, mint az is, amelyik most a napokban lelőt-te azt az amerikai politikust. Lopnak ezek annyit, hogy ránszakad az ég! Emlékszem, egyszer küldtek hozzánk is valami ellenőrt, de mindenki tudta, hogy ő a besúgó. Na, engem nem érdekelt, én megmond-tam, hogy galád az összes, aki ilyeneket tesz. De nem lett bajom belőle, mert szerettek ott.

Ebest hagytuk el. Még hosszasan beszélt a kom-munistákról.

Nem kellene már megnyomni a gombot? Mert ha nem nyomom meg, akkor gondolom nem áll meg az állomásnál.

A buszállomásra megy?

Igen. Ott vesz fel a keresztlányom.

Ott mindig megáll, nem kell megnyomni. De még van vagy tíz perc, mire beérünk Szoboszlóra, még ne szedelődzködjön. Majd megnyomom a gom-bot, ha azt akarja, én gyakran járok ezen a vonalon.

Jaj, de kedves vagy! Hasonlítotok a keresztlá-nyommal, vagyis ő nem a keresztlányom, a bátyám gyereke, nekem nincsen, tudod, de én így hívom, meg ő is így hív engem, hogy keresztanya. Most is vár, meg direkt megvette nekem oda meg vissza is a helyjegyet, mert én már ingyen utazom, csak azt kell venni.

Hány testvére van a néninek?

Vagyunk vagy hatan, én, a húgom, öcsém meg az egyik bátyám halt meg tavaly szintén, most a másik bátyám feleségéhez megyek.

Akkor a néni legidősebb nővér?

Az vagyok, igen.

Na, én is.

A busz bekanyarodott a Szoboszlói útra.

Tényleg nem szoktam erre járni. Nem olyan rég kerültek be. De úgy vagyok velem, nem baj, hogy ide kell járni, mindig van kivel beszélgetni az úton. Meg nem is tudnék sok időre eljönni, mert van otthon nekem érted egy ekkora kis fekete schnauzerem, hát az olyan aranyos, az nincs meg nélkülem egy napig, már aggódik, ha későn megyek.

Mi a neve?

Mollika. És mikor hazaérek, mindig nyújtózkodik, mutogatja megint az ágaskodást, és mindig hatalmas pusztit nyal az arcomra, meg ha megyek el, akkor is.

Leszáll az ülésről, benyomja a STOP gombot és kapaszkodva az ajtó közelébe megy.

Tudod, nagyon örülök neked. Látod, nem ismerjük egymást, én nyolcvan éves leszek márciusban, te fiatal vagy, mégis olyan jól beszélgettünk. Akár a nagyanád vagy a keresztanyád is lehetnék! Ne legyél olyan, mint mások, félig kiabál nekem, tűnj ki, ne féljél tőle, én is mindig ki mertem tűnni. Én mindig megmondtam a magamét, még a kommunistáknak is, nem bírtam befogni és látod, itt vagyok, és minden jó, körbemutat a buszon. Na, Isten áldjon!

Leszáll, eltipeg a busz mellett, integet és csókokat dobál felém a levegőben, én is integetek, gyűlik szememben a könny.

Salgópólcok

„Vannak az életnek őrlő kis bosszúságai, amelyek a lelket jobban behálózzák, mint egy-egy hirtelen ránk zuhant csapás.”

Tabéry Géza: A csucsai kastély kisasszonya

Hátramegyünk a telken a kerti budihoz. Gyomorforgató bűz árad belőle, valószínűleg el fogják bontani az új tulajok. Elkezd ki-gombolni a nadrágját, megtámaszkodik az építmény falában. Combközépig ér a fű, letolom térdig a munkás melegítő és leguggolok pár méterre mellette. Pisilés közben felém fordítja a fejét, rám mosolyog. Nem mosolygok vissza rá, próbál rábírnival a kedveskedő mimikájával. Elfordítom a fejem. Végzünk, megmosuk a kezünket a termálkútról hozott vízzel, tartjuk egymásnak a flakont. Átölel, én pedig viszonzom, összetapadnak a víztől és verejtéktől átnedvesedett ruháink.

Már lassan egy hónapja hozzuk rendbe a régi házukat. Víz és áram továbbra sincs bekötve, ez már nem az ő gondjuk lesz. Olykor, ha elhúzódik a munka, abban az üres szobában alszunk, amit valaki látható hanyagsággal festett újra, a fehér festék több helyen belelóg a barna szegélybe, és a radiátorról is lecsepegett a parkettára. Leülünk a padlóra és zsíros, vastag tésztájú gyrosos pizzát eszünk.

A gyerekszoba jön, mondja, miközben a háromágú műanyag cuccal elkezdem szétválasztani a

pizzaszeleteket. Aztán meg elkezdhetjük összehordani külön a szemetet, amit eladunk, meg ami marad. De ugye nem ma, kérdezem. Hát nyilván nem az egészet ma fogjuk, de elkezdjük. Vissza kellene mennem írni a tanulmányt, mondom. Forgatja a szemét és beleharap a pizzába. Úgysem azzal fogsz foglalkozni, bedőlsz majd egyből az ágyba, zuhanyozni is vinni kell majd. Evés közben mondja artikulálatlanul. Leszededgetem a húst a pizzáról és a dobozra teszem. Nem holnapra kell, igaz, kérdezi.

Felálllok, zsebkendővel megtörölgetem a kezem, továbbra is ragad. Kimegyek felmérni a terepet. A gyerekszobában matricával teleragasztott emeletes ágyak vannak. A felső részén lehet aludni, alatta íróasztal, a lépcső fokai fiókokból állnak. A pókhálós zsalugáterek félig behúzva, a sarkok penészesek. Megáll az ajtóban, tekintete a padlón heverő apróságok felé mered. Hoznál egy zsákot?

A konyhába megyek. A rothadt, kétezertizenhétben lejárt száraz élelmiszerek mellett van a kosár, amibe a még használható tisztítószerket gyűjtöttük. A konyhabútorra száradt olajfoltokat nem szedte le a zsíroldó, de a bűze szúrja az orrom. Letépek egy zsákot a gurigáról és visszamegyek a szobába. Öt-hat kupacba szortírozza egy nagy tárolóból a legókat, a kirakósokat, a Hupikék Törpikés dominó szettet, egy Garfieldes perselybe a Simpson család hűtőmagneseit. Már nem szólok rá, hogy ez egy sziszüpho-

szi munka, és azzal sosem tűnik el a lom, hogy mindennek megkeressük a helyét. Majd rájön.

Ez tudod, honnan van, felém mutat egy zöld színű focilabda alakú kulcstartót. Na. Az első Loki-Fradi meccsem. Még fotózkodtunk is, annak valamelyik fiókban kell lennie. Elkezd kihúzogatni a fiókokat. Tízpercenként elmond egy történetet. Megjegyzem a háziállatai sorrendjét az elmúlt tizenöt évre visszamenőleg, ki jött ki után. Hogy melyik évben milyen betegséggel esett ágynak, hogy kétezerkilencben Miskolctapolcán nyaraltak a tisztii szálláson. A nevüket a bátyjával óvodás korukban írták fel zsírkrétával a falra. Nem a valódit, hanem ahogyan egymást hívták. A keresztnévük nem is olyan, amivel fel lehet nőni. Valahova tenni kellene ezeket a cuccokat, megállapítjuk, és elindulunk a garázs felé, amely eddig értintetlen volt.

Zseblámpával világítunk lefelé menet, de az is gyér fényt ad, nem látok sokkal többet. Dohszag van. Óvatosak vagyunk, nehogy belelépjünk a patkány-méregbe. Követem, eltapogatózik egy ajtóig, és egy kisebb helyiségbe nyit, ahol sorakoznak a lomtól roskadozó salgópolcok. Bekapcsolunk még három zseblámpát, elhelyezzük a lomtenger különböző pontjain, és elkezdünk felpakolni. A lejárt naptejeket egy törött szennykosárba teszem, a festékes dobozokat és hígítókat az ablakpárkányra. Vödörbe gyűjtjük összetekerve a huzalokat és kábeleket, ezek jók lesznek még valamire. Az egérrágtá, poros újságok már stóckba vannak szedve, belerakom egy talicskába és feltolom. Az ilyesmi lomokat egy kupacba gyűjtjük az udvar betonnal fedett részére.

Elkezd lecsavarni a salgópolcokat, egyenként a kezembe adja az alkatrészeket. Kerestem három gyógyszeres dobozt, azokba szortírozom. Ha végzünk egy polccal, ketten visszük fel a napvilágra, én megyek elől, jelzem, ha küszöb vagy ajtófélfá jön.

Felviszem ezt a maradék polcot, addig menj már oda a szomszédba, hogy kell-e nekik valami bútor tőlünk, mondja, és megemeli az utolsó fém-szerkezetet.

Szemben egy héttagú cigány család lakik. Kopár az udvar, a ház előtt egy selejtes matrac hever, a gyerekek a kutyával játszanak. A vályogház omladozik, a fakeretes dupla ablak külső része törött, kartondoboz van ráragasztva. Nem ismerem sem őket, sem a bútorokat, amiket fel kellene ajánljak.

Nem megyek, mondom. Felállok és elindulok vödörért az előtérbe. Oda akar jönni megölelni, de nem engedem neki. Most ne, mondom. Most mi a

baj? Semmit nem csináltunk egész nyáron, fakad ki belőlem, miközben nem is ezt akarom mondani. Egyszer nem mentünk el strandra. El tudtál menni, mikor Acélkockán voltam, mondja, elkomorodik az arca, szájalommal telik meg a tekintete. Megállok. Nem így értettem. Mindegy. El akarom adni ezt a házat, érted? Váratlanul ér, hogy felemeli a hangját, idegesen lépked egyik lábáról a másikra. Menj át akkor beszélj te a szomszédokkal, nem én laktam mellettük! Én is elkezdek kiabálni, de én nem lépkedek, hanem mutogatok a földre. Az udvaron levő szomszédok felkapják a fejüket. Te meg akkor vezess haza, ha annyira írni akarod azt a szart! Mondja, fogja a zsebéből a kocsikulcsot és erővel mellémdobja. Elindul az utca irányába.

Vizet engedek a kannából a vödörbe, Domestost cseppentek bele, belenyomom, majd kicsavarom a rongyot. A salgópolcok sorakoznak a kocsifeljárón. Arra gondolok törölgetés közben, ezek is csak arra vannak, hogy az ember rumliját egybetartsák. Olyanok, mint a szortírozott apróságok, talán még rosszabbak. Egybetartják a lomot, hogy rendnek tűnjön. Tulajdonképpen nem kell, hogy itt legyek. Nem az én kuplerájom. Odapillantok a másik telekre, még mindig alkudoznak.

Bemegyek a fészkerbe, fogom a keretezett állóképet az apjáról, ami a kinevezése napján készült, és második alkalommal, mikor idejöttem, már nem volt a házban. Mindketten félünk kicsit ettől a képtől, ijesztően ugyanolyan arcvonásaik vannak, és ezek az arcvonások nemcsak az öröklét szintjén hasonlóak, hanem mintha a kifejezőmód is egy lenne bennük. Rádobom a képet az újságpapíros halomra, hallom, hogy megreped az üveg. Bemegyek a házba, találok egy személyi igazolványt a billiárd asztalon, nem az övét, de még nem járt le. Eltűnik a kupacban, ahogy odadobom. Ráhajigálok még néhány lomot, fényképalbumot, amit nem akart megmutatni, néhány lejárt cuccot, a kulcstartót, a kis kirakós dobozokat, egy szakadt szőnyeget, a pizzásdobozt, benne a háromágú műanyag valamivel. Kezembe veszem a párkányon lévő gyufásdobozt, és kiveszek egy szálát és meggyújtom.

Hátranézek az üresen álló polcokra. Rájuk süt a nap, csepeg róluk a habos víz. Behunyom a szemem és elhajítom a gyufát.

*

A szerző a Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéki Csoportja, valamint a Holnap Kulturális Egyesület közös, 2025. évi Tabéry novellapályázatán most közölt írásaival I. díjat nyert.

Molnár Zsolt

Kívül-belül

Csak én fogyok el,
 a pusztulás a végeken kezdődik,
 összeomlanak a körömházak,
 vérrózsák fodrozódnak ujjbegyeim tájain,
 az ökölnyomok fenyegetve merednek
 vissza felém, türelmetlenség,
 idegösszeroppanás várhat rám,
 vagy a falba verem a fejem ájulásig,
 de az is lehet, hogy megvárom,
 amíg összedől ez a börtön, amiben senyvedek,
 a börtön, ahol nem tudsz róla, de sínylődsz,
 hisz megfejthetetlen, hogy melyik ajtó nyílik befelé.

Fázós szociológia

Hajléktalan napsütés dereng a világ legalján.
 A meredek közöny magára ölti a nagykabátot.
 Csökkenő forráspontban, ahogy ellebeg egy pad lazán,
 maradnak csak az egymásba fagyott, idült vacogások.

Versírási keresztmetszet

amikor a versbe
 becsapódik a gondolat

a

k

ö

l

kicsapódik magából

t

ó

a köztes állapot a szavak eszméletvesztése az aktív sodródásban

MOLNÁR ZSOLT
 (1983, Nagyvárad)
 költő, az Élő Várad
 Mozgalom tagja.
 Legutóbbi kötete:
A monológ iránya
 (2023, Holnap
 Könyvek).

Feljegyzések egy asztallopásról

NAGY ESZTER 2004-ben született a Shrek 2. című animációs film megjelenése környékén. Egész fiatal kora óta internetes blogokat vezet (jelenleg itt a legaktívabb: <https://webeszter1.blogspot.com/>), ezért monstruózus digitális lábnyma van. A BBTE Bölcsészkarának magyar-spanyol szakos hallgatójaként a képregények és a műfordítás rendíthetetlen szerelmésévé vált, a Hervay Klub irodalmi kör szervezésében tevékeny.

Tisztelt Hívek, Falubeliek, Átutazók, Mindenki!

A templom úrasztala rejtélyes módon eltűnt. Ha bárki tudomást szerez arról, hogy hol lehet, jelentkezzen a 666-0101-es telefonszámon, vagy személyesen a gondnokságon.

A bejelentők teljes diszkréciót élveznek, semmi nyilvános kivégzés – csak nem szeretnénk, ha külföldi régiségvadászok Facebook-csoportjain kötne ki szeretett bútordarabunk.

Köszönettel,
az Xfalvi Unitárius Egyházközség

Nagy a baj Xfalván, ahogy a mellékelt ábra is mutatja. Elég ügyetlenül vágtam ki a buszmegállóba biggyesztett felhívás szövegét, s azt a túlexponált, giccses fotót sem sikerült melléragasztani a tavalyi konfirmálásról, de képzeljétek oda. Különben is az én jegyzetfüzetemben vagyunk, akinek nem tetszik, ne olvassa tovább. A bajra visszatérve: biztosan tudjuk, hogy senki nem vihette csak úgy véletlenül haza a háromszáz kilós, kézzel faragott diófa asztalt, s a föld sem nyelhetette el – de a sztori lyukacsos, mint egy horgolt terítő.

Rólam, e füzet tulajdonosáról azt illik tudni (micsoda borzalmas, urizáló szóhasználat), hogy én

bizony ebből a faluból csináltam újságírói karriert. Lapozzunk néhányat vissza: felgöngyöltettem a falopás-ügyet (2016), a telekspekulációkat (2018), lelepleztem a régi malomban rendezett kártyapartikat (ugyanaz az év), a maszkos állatkínzókat (2019), és még azt is kiderítettem, hogy hova tűntek az iskolai szertár kitömött madarai (2024).

Xfalva botránnyról botránnyra él – én meg Xfalvából. Isten áldja azt a nyílt gengszterizmust, ami itt megy.

Mindig gyorsabb vagyok a diplomáciai balfaszkodásnál. Az utcán hallgatózom. A boltban hallgatózom. A buszmegállóban hallgatózom. Plakátokból kollázsolok, hasznos emberekkel barátkozom. Persze azzal is szerencsém van, hogy itt senki nem tud titkot tartani, ráadásul áskálódnak, beárulják egymást – én csak odafigyelek arra, amit itt-ott hallok, ügyesen egymás mellé teszem, és javarészt minden szabályszerűen egymásba simul. Olyan ez, mint egy könnyített kirakós, aminek a darabjait cérnaszálak kapcsolják össze.

Egy ideje azonban megszűnt az a naftalinszagú kiszámíthatóság, amivel eddig folytak a dolgok. Ráadásul sosem volt egyházzal kapcsolatos ügyem. Azt sem tudom, hogy kell leírni azt a szót, hogy úrasztala (úr asztala, Úr asztala, Úrasztala??). Majd halálom után megtalálják ezt a füzetet, és azon fognak röhögni, hogy a híres-neves oknyomozó még írni sem tudott rendesen.

Mostanra már semmi sem szent?! – rikácsolja Julika néni a kerítés egyik oldaláról a szomszédnak – A mi időnkben ez nem történhetett volna meg. Megmondtam, hogy nem kell azzal a református asztalossal javíttatni! – repül vissza a válasz az orgonabokrok közül – Minden jöttmentet beengedünk, s a végén még itt maradunk egy üres templommal. Ha engem kérdeztek (senki sem kérdezte, de már emelte is mutatóujját a postás, miközben másik kezével egy levelet süllyesztett Julika néni postaládájába), ez belső munka volt. Az a gyanús, hölgyeim, aki a legkevésbé gyanús. Én a harangozóra tippelek – és azzal be is fordul a sarkon (Gatyaszár utca, 2025. 09. 20, 12:45).

Arra nem emlékszem, hogy ezt pontosan miért jegyeztem ide le, arra viszont igen, hogy annyira rázott

közben a röhögés, hogy majdnem leestem a szilvafáról. Mindenki elméleteket gyárt, de folyamatosan orra buknak a nyomozásban. Nem is csoda, mert néhány fontos részlet, jókora lépcsőfok kimaradt.

Két szomszédos faluban is ellopták az úrasztalát, ráadásul az egyiket egy református templomból.

Tavaly télen meglehetősen gyanús alakok érdeklődtek afelől, hogy a szószék oldalán díszelgő festett fatáblát mennyiért árusítaná az egyházközség. De mivel senki nem kért tőlük személyazonosságot, csak elküldték őket, sosem tudtuk meg, kik voltak.

Túlságosan, már-már komikusan észrevétlenül történt az egész.

Szóval, amit bizonyossággal sejtek (ezt a szókapcsolatot talán nem oldottam meg jól, de ha gúnyolódtok, el is takarodhattok a füzetemből), az az, hogy ezt külsősök művelték, ráadásul tapasztalt, szervezeten működő profik.

Nem ihattok az Úr poharából is, meg az ördögök poharából is, nem lehettek részesei az Úr asztalának is, meg az ördögök asztalának is. (2Kor 6,14-16)

Bizony, milyen kár, hogy nem lehet egyszerre itt is, ott is hitelesen, egy fenékkal két lovat satöbbi. Bár tudnám, miért írtam ezt ide! Kedd, szerda, Julika, postás, szomszéd falu... Hát persze! A nagy rablást követő vasárnapon ezt a bibliai részletet választotta a lelkész prédikációja magvául. Jut eszembe, velem még nem is tárgyaltam az ügyről, pedig nála senki nem tudhat többet.

Pokoli meleg volt egy szeptember végi vasárnaphoz képest – gyöngyöző homlokkal loholtam fel a meredek utcán (2025. 09. 21, 12:45). A kapu nyitva volt, de a nyers agressziótól csillogó szemű, közepes termetű kutya kétszer belekapott a nadrágom szárá-

ba, amíg valahogy elértem a tornácig. Kopogok egyszer a sötétbarna szárnyasajtón. Kopogok kétszer, háromszor is. Semmi. Úgy döntöttem, benyitok – biztos nem hallották, mert az kizárt, hogy ne legyenek otthon.

Olyan vastag szivarfüst ömlött felém a kis konyhából, mintha egyenesen egy esőfelhőbe léptem volna a ragyogó napsütés után. Két francia műgyűjtőnek kinéző francia műgyűjtő ült az asztal jobb és bal felén, az egyik széttetovált alkarokkal, a másik vastag, fekete keretes szemüvegben, s szemben velem a harangozó, aki épp száját csücsörítette, hogy füstkarikákat fújjon saját fele fölé. Arcukon egy kevés meglepetés, rémület egy csepp se. Vártak rám.

A következő pillanatban hátulról a padlóra tepert valaki, koccant a fogam, s az ajkam kihatott, mint egy cikk narancs. Vér fröcskölt a diófára. Tudták, mit keresnek, mert azonnal kikapták a farzsebemből meggyötört kis füzetemet, ami akkorra már egy fej salátára hasonlított inkább, mint gondolatok rendszerezéséhez használatos bármire. Aztán elvesztettem az eszméletemet. Megkötöztek, és elvittek valahova a falu határához, ahol később magamhoz tértem.

Sejthetitek, hogy többé nem tértem vissza Xfalvára, de az én sorsom nem is fontos, hiszen egyértelmű: mindig előbb jártam, s tudjuk, hogy aki nem lép egyszerre... Itt van helyette a történet, legalábbis amit sikerült rekonstruálni belőle, miután megpróbálták elrabolni tőlem. Talán a felét csak kitaláltam, de én vagyok a narrátor, és én mondom meg, hogy volt. Széthordom a szót, mint a nyári szél – ez a történet a bosszúm.

*

Nagy Eszter írása a PKE és a HKE közös, 2025. évi Tabéry rövidpróza pályázatán második díjat nyert.

Pignitzky Gellért

Elízium

Fentről láthatsz, ahogy a hideg hóban egy rókát ölelek.
Bennem van a világ múltja, amit elfelejteni nem tudok, mégsem ismerhetek.
Bűneim a felhők alatt kúsznak, megállnak, elbuknak,
csörömpölő fejlődésem során gyakran töprengek,
hogy hiányzik belőlem a lélek,
és csak a szervek beszélgetnek egymással bennem.
A föld hátán az utak, sebek. Bizonyíték arra,
hogy még nem hagytad abba a teremtést, nincs kész,
nem pihentél meg. Minden tökéletlen.

Az egyetlen vigasz a tavasz biztonsága,
mikor a szírom elválnak az ágtól,
mert érkezik a gyümölcs.
Piros tücsökiripelések szövődnek a csillagok irányába,
katonán állapot, apró ima-gyarak a sötétségben.
Félek. És hiába mondom, hogy egymagamban
legyek fontos, mint a Hold,
ami majd új vágyaim kertje lesz.
Felfoghatatlan maradsz, kiélvezhetetlen, érthetetlen,
minden dolgok halálának játékaival együtt,
és mégsem engeded lekaparni ezt a sorsot, ezt a pecsétet.
Mert aki éhezi az igazságot bizonyíték nélkül pusztul el.
Létezz poklodban, mennyedben vagy sehol,
mindegy, mit találsz búvóhelynek,
de létezz.
Haldoklásunkkor majd megbolondul fejünkben az Isten.
Én én akkor is megkereslek, ha nem vagy.

A betonházak bambasága között egy nejlonzacskó,
egy járókelő megáll, deformál, eltéved, megy tovább.
A felvillanó lámpát megtámadják Ikarosz utódai, a rovarok.
Cipőm alá, kétségbeesett szeretkezésükben
bemenekülnek a bodobácsok,
öngyilkos szerelem, mely elengedhetetlen.
És a verebek közben fürdenek a homokban,
lehet, látod, mégis, örülni a körforgásnak.

De itt olyan jó, hogy még élhatsz, maradhatsz.
És közben saját sorsodnak tekintheted
az eozin mázú közöny lerombolását,
szeretettel és szelídséggel.
Megértheted azt, hogy nagyságunk ennyi csak,
mint fényképen egy ismeretlen ember sietős,
elmosódott arca, aki a háttérben csak éppen arra járt.
Te talán azért adsz a léleknek jót és rosszat,
hogy hitére és rád találjon.
Nem tudom. Élek a véletlenből, a véletlennek.
Készítettem Udinében, a via Dante-n egy fotót magamról.
Ez vagyok én. Hol ilyen, hol amolyan. Homályos.
E világ ezen az idejének felfogadott tanúja.

PIGNITZKY
GELLÉRT (1992,
Szeged) hivatásának
a színészet jutott,
amit Sepsiszent-
györgyön, a Tamási
Áron Színházban
művel. Eddig
a Tiszatájban és más
folyóiratokban
közölt verseket,
pillanatokat.

Hullám, vetület

Félek egyedül feküdni.
Üresedik a toll,
másnapos vagyok az érzelmektől,
küszöbön járjuk a kötéláncot,
a pincebogarak csodálkoznak a felhőkben.
Magány vagyok
fél pár cipőben.

Szempon

A remény tompa tűjét áttolom a bőrön.
Egyetlen lehetőség adott most: érezni.

A templomok hideg márványa megölel,
igaz, mindezt hiedelemből teszi.
Idáig menekültem miattad,
aztán a kopottas padokat figyelve,
feladom most egy picit önmagam.

Ikonok, izmos Krisztus, szentek.
Halmozzuk az örökkévalóságot
fotókon, képeken. Félünk.
Egy egér mocorgása hallatszik.

Imákkal tologatom a lelkem hamvait egyik sarokból a másikba.
Elindulok, megakadok, egy helyben állok, mint az idősek,
akik már csak az ablakból kísérik tovább a változást.

Nézem én is a kinti változást:
hamvaim rendezgetem körbe-körbe,
amíg meg nem nyugszom.
Akár egy mikrokozmosz zenéje,
amit nem értesz, mégis érzed.
Talán így kezdődik a szerelem,
egy apró zajjal,
egér motoszkálása egy templom padjai között.

Fibonacci

Mindenkinek az esne jól, ha utána mennének.
Mindig keressük a megváltást.
Kell egy ember, aki értem nyúl, értem él,
de viszonzásba mégsem gabalyodva.
Ülök a csendre festett szobámban,
és csodálkozom, ahogy általánosságaimból
miként akarok értelmet teremteni.
Fák árnyékában, a felhők tektonikájából
elfogadom a halált egy pillanatra:
ajándék percek az életemnek,
egy titok, amit el kell felejtennem,
ahhoz, hogy igaz legyen.

Talán a lét, mint egy régi emlék,
nem akar választ, csak megértést.
Mintha valahol a dolgok mögött,
jutna egy késszúrásnyi hely mindennek,
amit szerettünk, amit féltünk,
ahol az istenek is elférnek.
Nem kell, hogy utánam szaladjanak,
nem kell már, hogy valaki értem nyúljon.
Az élet önmaga felé hajol,
mint egy kitikkadt virág.
Így fogadom el a halált is egy pillanatra,
mint aki tudja, hogy minden elveszett szó,
minden megbocsátás, minden vissza nem kapott érintés
csak egy újabb hajnal,
és a föld majd megtart, megőriz,
mint a végtelen ég a vándormadarakat.

Demény Péter

Az új világ zenéje

Nemrég a bukaresti Liszt Intézetben újra alkal-
mam volt meghallgatni *A kékszakállú herceg várát*, és
rájöttem, miért kellett Bartóknak annyit szenvednie.
Saját maga miatt. Ez az opera ugyanis annyira kevés-
sé opera a megszokott értelemben – például az én
„megszokott értelmemben” is, aki a kolozsvári ope-
rában nőttem fel, és leginkább a bel canto műveit
hallgattam –, hogy kezdettől irritálónak válhat azok
számára, akik nem ismerik az egész tradíciót. Az
angol lobogó egyik mondatával lehetne ezt a hagyo-
mánytalan, magát természetesen rendkívül hagyo-
mányörzőnek mondó attitűdöt a legjobban jellemez-
ni: „Ha már Strauss, akkor legyen Johann.”

Gyermekkoromban olyan szembeállítások jár-
ták, mint hogy „Kodály miért tudott érthető lenni?!”,
ami persze azt jelentette, hogy „Bartókot nem értjük”,
holott mint Blum Tamás írja egyik szép esszéjében:
„Az ember gyakran találkozik ezzel a megfogalma-
zással: *Nem értem ezt a zenét*, ami azonban valószínű-
leg azt jelenti, hogy a hallgatónak nem tetszik az a
bizonyos zene, s nem tud véleményt alkotni róla. Az
értem vagy nem értem kifejezés nem világítja meg
kielégítő módon a hallgató és a zene viszonyát.”

Még nekem magamnak is, aki felnövésem óta
igyekeztem bepótolni a kimaradtakat, és Brittent
vagy Eötvös Pétert is hallgatni, tehát nekem is nehe-
zemre esett azt az agyamban lüktető, a koponyámat
kalapáló zenét végighallgatni, amelyben időnként
éles sikolyok tépik a dobhártyát. Ült előttem egy úr,
aki végig részint segélykérően, részint szemrehányó-
an meredt a mellette ülő hölgyre, holott még csak
ismerősök sem voltak szerintem.

Szóval: Bartók nem akart megfelelni, nem akar-
ta meghagyni a hallgatót abban a passzív, ellágyuló
kényelemben, amelyben addig ült. Ami valószínűleg
azt jelenti, hogy nem *tudta* meghagyni benne –
innen kellene hallgatnia mindenkinek, akinek „sok”.
Úgy értem, ez a zene született benne, Bartókban, és
ha már ez született meg, akkor miért írt volna mást?!
Mint ahogy Kodály sem a hallgató kényelmére gon-
dolt, hanem benne meg az a zene született meg.

Szó se róla, nyugodtabb maradok én is, ha a
Háry-t vagy a *Székely fonót* hallgatom, s az egész
magyarságomat belelátom a Balatonbahararahahaha.

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a *Látó*
szépirodalmi folyóirat esszé-szerkesztője, 1972-ben
született Kolozsváron, jelenleg Bukarestben él.

De Verdit vagy pláne Puccinit is szívesebben hallga-
tom, mint Wagnert, mégsem gondolom, hogy az
utóbbi „kisebb” zeneszerző lenne.

Értem azért a problémát: „Kodály magyar nép-
dalokat gyűjtött”, és ez valamiféle „magyarsági bizo-
nyítványt” biztosít a számára. De hát a művészetben
kit érdekelnek a magyar igazolványok?! A tehetség
az egyetlen, ami számít. Az opera pedig nem mindig
melodramatikusan előadott szomorú történet,
hanem olykor maga a tragédia. Ahogy nőünk ki a
XX. századból, egyre inkább az.

A szorosság, a szűkösség is probléma bizonyá-
ra. A *Kékszakállú*ban megvalósul az a hármasság,
amelyet Arisztotelész követel meg a tragédiától. A
cselekmény ugyanazon a helyen játszódik, tömör
időben (néhány óra csupán), és egy szalon fut. A
hallgató nem pihenhet meg, nincsenek csillámló
ütemek vagy színváltások. Olyan az egész, mint
egy kínzókamra.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a hallgató nem
menekülhet el önmaga elől. Kodályban az a nagy-
szerű, hogy magyarnak képzeljük magunkat, és
aztán már semmi gondunk nincs is. Sokkal több
érzékenység kell hozzá, hogy az ember azonosítsa
magát Háryval, és szembenézzen a hazugságaival,
mint amennyivel egy átlagos operahallgató rendel-
kezik. Mint Verdi, Kodály is meghagy bennünket
abban az állapotban, amelyben többé-kevésbé nyu-
godtan hallgatjuk egy tőlünk különböző ember szó-
lamait.

A *Kékszakállú* azonban a székhez szegez, és
nem engedi, hogy elfordítsd a fejed. Nem andalod-

hatsz el semmilyen módon. Egy lelkes zongoraművész bevezetést tartott az operához, amelyből kiderült, hogy Bartók népdalokra építette a zenéjét. Igen ám, de azok meglehetősen megváltozott formában hangzanak el, szövegszerűen nem is hangzanak el, csak az átírt, bartókosított ütemeik. Nincs menekvés.

Nem tudom, milyen az összefüggés egy zeneszerző és a zene között, amelyet ír, de Bartók emigrálásában nagy szerepe lehetett a zenéjének. Elvégre a művészet mindig a legbelül hullámzó lélek kifejeződése, egyfajta kíméletlen tükör. Bartók minden hangjeggyel közelebb kerülhetett ahhoz, hogy hajóra szálljon. Addigra már semmi önáltatás nem volt benne.

Ez a kulcsszó: az önáltatás. Bartókban egy szemernyi sincs belőle. Nem úgy indulunk el, hogy aztán néhány elalvó csillár után nyugodtan megérkezzünk. A *Bartók Amerikában* nyugtalan soraiban Szilágyi Domokos valószínűleg önmagával küszködött, és amikor leírta, hogy „csak az igaz, ami végtelen, / minden véges: megalkuvás”, akkor már tudta,

A művészetben kit érdekelnek a magyar igazolványok?! A tehetség az egyetlen, ami számít. Az opera pedig nem mindig melodramatikusan előadott szomorú történet, hanem olykor maga a tragédia. Ahogy nővünk ki a XX. századból, egyre inkább az.

hogy nincs sok remény a földön. Bartók hangsúlyozottan reménytelen zeneszerző.

És mégis reményre ad okot már pusztán a tisztánlátásával. Ha volt valaki, aki ennyire felismert mindent, akkor talán nem volt egyedül, hiszen akkor *lehetséges*. Ez a zene, amely minden nyugalmunkat szétveri, egy új világ létrehozásában érdekelt.

17

Lakatos-Fleisz Katalin kisregénye és novellái azoknak szólnak, akik bár béklyót éreznek a lábukon, mégis repülni szeretnének. A Holnap Könyvek Kiadó újdonsága már a könyvesboltokban!

Miért dönt úgy egy lány, aki alig múlt húszéves, hogy házat vesz egy isten háta mögötti faluban és anyjával odaköltözik? Miért menekül eddigi múltjából? Anya és lánya egymásra utalt kapcsolatáról szól a kötet kisregénye, illetve arról, van-e kiút az önkéntes száműzetésből.

Vásárhelyi dis><course. Tasnádi József a K'Arte Szobában

Tasnádi József affektív világában meglehetősen erős a romantika, a drámaiság és egyfajta melankolikus kilátástalanság, de ez keveredik a tudomány és a tagadhatatlan tények, posztulátumok iránti ösztönös vonzalommal és a tudományos szempont mindennapiba integrált természetes közelségével.

Mindez a komplexitás a munkákban koherens materiális és érzéki jelenségekben áll össze, melyeket beleng egy nagyon erős költőiség és filozofikus-ság. A szövegek, szavak, fogalmak, elmélkedések sokszor vizuálisan vagy auditívan is manifesztálódnak, hullanak alá és rakódnak rá a megteremtett fogalmi és érzéki valóság felszínére, s rétegük ebben a világban a természetes ökoszisztéma része.

Maguk a szövegek, melyek a kiállítótér ablakában lejátszott videómunkákban is szerepelnek, gyakran esszé-szerűek, szépirodalom-közeliek és

UNGVÁRI-ZRÍNYI KATA (1987) műkritikus, kurátor, vizuális művész. Marosvásárhelyen él, legtöbbször a K'Arte galériával dolgozik együtt.

kicsit színházias rendezésben találkoznak a látvánnyal (a teatralitás is fontos jellemző itt).

Tasnádi számára a művészet transzcendenciával való kapcsolat eredménye és eszköze – mind személyes, mind pedig általános értelemben. Egyéni szinten pedig – a hitelesség egyetlen lehetséges útja,

dis><course, installáció, K'Arte Szoba, Marosvásárhely, 2025. Fotó: Fekete Zsolt / K'Arte

amelyet erkölcsi szintre is emel. Munkái nagyon világosan közvetítenek a földi lét hiúságairól, a fel-színesség uralmáról, az emberi lét törékeny, kiszol-gáltatott kondíciójáról és olykor meglehetősen összetett gyarlóságairól.

Egyik ilyen motívumra épül az itt látható hely-zet is: a kiállításnak címet adó installáció (*dis*> <*cour*-*se*, az *Akusztikus árnyék* helyi manifesztálódása) az emberi kommunikáció nehézségeit tárja elénk frap-páns szituációban, mely a falfelületen diszkrétén, fakón előtűnő anekdotikus történetben rétegzetten és árnyaltabban is kibomlik – persze mindeközben a helyzet nem veszít sem humorából, sem drámai-ságából – olvasásával csak tovább mélyül a két fél közötti szakadék. Iván Ivanovics és Juszup Juszupovics kommunikációs törekvése is bukásra van ítéelve. Amint a falon olvasható:

„Ivan Ivanovics és Juszup Juszupovics az udvar-házban ülnek; az asztalon szamovár, teát isznak. Odakint havazik. Megszólal Ivan Ivanovics.

– Milyen szép volt Marfa Petrovna! Istenem, milyen szép volt az este, a herceg bálján.

Hosszú, jellegzetesen csehovi csend következik, majd Juszup Juszupovics így válaszol:

– Vajon telettessem-e a csordát Olaszországban? Fejenként egy rubelt kellene fizetnem.

Menhely, videó, 14'10", 2021. Fotó: Biró Dávid

19

Akaraton túli vidék, videó, 7'44", 2025. Fotó: Vigh Levente

Newton, videó, 2'51", 2022. Fotó: Biró Dávid

Csehovi szünet.

Ivan Ivanovics válaszol:

*– S látta volna, hogy volt felöltözve! Ó, az a ruha!
És hogy keringőzött, hogy keringőzött, hogy keringő-
zött...*

Csehovi szünet.

Újra Juszup Juszupovicsé a szó:

*– Ha meg itt tartom őket? Csak veri őket a hó, s a
végén még megfagynak.*

Csehovi szünet.

Ivan Ivanovicson a sor:

*– Marfa Petrovna azonban pillantására sem méltatott,
nem bizony, még egyszer sem méltatott pillantá-
sára.*

(...) Juszup Juszupovics következik:

*– Látnivaló, hogy odakint a tornácon nagy pely-
hekben hull a hó.*

Három pont.

*– A fagyott marhahús néhány kopejkával olcsóbb
ugyan, de még akkor is, fizessek minden marháért egy
rubelt?*

Mire Ivan Ivanovics így szól:

*– És Marfa Petrovna, a drága, csak a herceggel
táncolt, csak a herceggel táncolt, csak a herceggel tán-
colt..."*

(Nichita Stănescu)

Az installációban kirajzolódó jelenség szerke-
zete bizonyos szempontból nyilvánvalónak tűnik:

Gép Éden, videó, 3'29", 2021. Fotó: Cseh Dániel

hogyan is találkozhatna valaha is két nézőpont, ha
mindkettő csak a kinyilatkoztatásra és az önkifeje-
zésre figyel? (az installációs „felek” esetén ez kiegészül a termeléssel és a külső tartalmak átengedésével, feldolgozásával)

Különösen releváns ez a helyzet a marosvásár-
helyi lét etnikai feszültségekkel terhelt szociokultu-
rális közegére. Mint az mindannyiunk számára elég
világos, a közösségek nem (szívesen) adnak teret
egymásnak... Különben is, ki kezdje? Engedni a tér-
ből, még csak ha addig is, hogy a másik is beleférjen,
taktikai szempontból általában nem tanácsos... És
itt gondolhatunk akár a fizikai térhódítások húsba
vágó valóságára is, amely szintén közelünkben ját-
szódik napjainkban.

Így hát marad a jelenlét erősítése és fitogtatása,
az egymás mellett (és egymás ellenére) megvalósu-
ló önreprodukció és öngazolás.

Másrészt az installációban történő konfrontáció
az anyagi és a szellemi (vagy legalábbis a vélt szel-
lemi) ütközete is lehet... De ez csak látszat: a mega-
fon húsdarálóval szembeni emelkedettsége csak
annyi, amennyit az általa feldolgozott médium jel-
lege hoz – mechanizmusa ugyanannyira földhözra-
gadt. A megafon nem csak hogy nem éppen szelle-
mi, de nem is a legautentikusabb önkifejezési esz-

köz: amikor tudjuk, hogy fényképeznek vagy filmeznek, másképp viselkedünk... minden bizonnyal ugyanez a helyzet áll elő beszédünk esetén is: egy lázítandó közönség jelenléte szintén az önmagunktól való elidegenedéshez vezethet, a hiteles megnyilvánulások félrecsúszásait eredményezve. Akár egyénileg, akár közösségileg szólunk a hangosbemondóba, hangunkat emberi mivoltunktól elszakítja az égő, az érvényesülés és a hatalomgyakorlás szándéka, mondatainkat finoman vagy kevésbé finoman a politikai játszmák alakíthatják. Így a párbeszédet még inkább ellehetetleníti.

A helyzet egyetlen lehetséges feloldása az lenne, ha a két tárgy valamiféle érzékelő-csápok növesztene egymás irányába, melyekkel letapogatva megszülethet bennük a másik... így teret teremtve a köztük levő hasonlóság felfedezésének is. És ha ezt a tárgyi sci-fit még utópisztikusabb irányba visszük: ennek következtében akár öntudatra is ébredhetnének, potenciálisan ellenállva mindannak az erőszaknak, ami rajtuk keresztül végbemegy.

UNGVÁRI-ZRÍNYI KATA kurátor

A szöveg részben elhangzott 2025. december 5-én, a kiállítás megnyitóján. Tasnádi József: DIS <COURSE. K'Arte Szoba, Marosvásárhely

*Kityezs, videó, 3'1", 2020
Fotó: Biró Dávid*

Nagyvárad új üveggalitkája

Évekkel ezelőtt az egyetem egyik ünnepségén prorektorként a színházban egy páholyba kerültem Ilie Bolojan-nal, aki akkoriban a város polgármestere volt. Ha már így összemelegedtünk, elmondtam neki, hogy Nagyváradnak mennyire hiányzik egy kulturális tér, olyan, mint például a MODEM Debrecenben, és milyen nagyszerű kortárs kiállítótereket lehetne csinálni az elhagyatott, romokban lévő ipari épületekből. Figyelmesen meghallgatott, és azt válaszolta, sajnos ezek a romok privát kézben vannak, és a város nem tehet semmit, épp azon gondolkodnak, hogyan lehetne rávenni a tulajdonosokat, hogy valamit kezdjenek velük.

A romos gyárból kialakított kiállítóter még várta magára – de most már végre van Nagyváradnak egy kortárs galériája. Az elnevezése trendi és ambiciózus: NOCA, azaz New Oradea Contemporary Art. Most ne akadjunk meg azon, hogy miért új Nagyvárad, vagy miért nem derül ki a névből, hogy ez micsoda (galéria, múzeum, egyesület, rockbanda stb.). Mindenképpen a név emlékeztet a nagyvárosokban működő kortárs művészeti intézményekre: van MoMA New Yorkban, MOCA Los Angelesben és Torontóban, MUDAM Luxemburgban, MUMOK

24

Jakobovits Márta munkái az üvegfal alatt

HORVÁTH GIZELLA (Nagyvárad) a Partiumi Keresztény Egyetem professzora, szakterülete az esztétika, a művészetfilozófia, a vizuális kultúra. Legutóbbi kötete: *Egy fal között* (Partium Kiadó, 2020).

Bécsben, MACBA és MOCO Barcelonában, MODEM Debrecenben, MAGMA Sepsiszentgyörgyön. Miért ne lenne egy NOCA Nagyváradon?

A NOCAnak van néhány vitathatatlan érdeme. Az egyik az, hogy végre van Nagyváradon egy kiállítóter, ami kimondottan a kortárs művészetre fókuszál. Az sem elhanyagolható, hogy a város szívében van, egy olyan új épületben, ami nem néz ki rosszul: modern, szellős és nem rontja a város képét. A Körös partján található, a nagy zsinagóga közelében, széles lépcsők vezetnek fel a bejáratához a Körös parti sétányról. Nem zárja el a kilátást sem a Sas-palotára, sem a zsinagógára, sőt, belülről az üvegfalakon keresztül gyönyörűen látszik a város, például a városháza vagy az épületek a Körös túlsó oldalán. Az intézménynek máris van beceneve, ami nem biztos, hogy egy rossz jel: a nagyváradiai befogadták az épületet. Leginkább *üveggalitkának* nevezik.

A név találó: üvegből van, és kalitkára emlékeztet. Egyrészt visszafogott mérete miatt: kicsit több levegő kellene a kiállított munkáknak, ahhoz, hogy lélegezni tudjanak. Ez nem egy nagyvonalú tér: nagyobb méretű installációk biztosan nem férnek el benne, legfeljebb egy nagyobbacska szobor. Másrészt, kalitkának nevezhetjük struktúrája miatt: a falak nagy üvegtáblákból állnak, amelyeket fém illesztékek tartanak össze, erős függőleges pántokkal és dekoratív motívumokká alakuló illesztésekkel. Kívülről jól néz ki, a fém sötét vonalai jól törik meg az üveg átlátszóságát. A gond az, hogy ez a fény-árnyék játék bent is folytatódik: például a kiállított festményeken. Nagyszerűen nézne ki itt Robert Rauschenberg fehér vásznainak sorozata, amelyekről John Cage azt írta, hogy kifutópályák a fény és árnyék számára. Viszont az, hogy a képekre eső fény nem egyenletes, erősen megnehezíti egy hagyomá-

nyosabb kép kontemplálását, ahol fontosak a színek, az árnylatok.

Az első tárlat címe eléggé barokkosra sikerült: „Szfinx, vadállat és szűz; egyszarvú, kiméra és vegyes test”. A kurátorok, Suzana Vasilescu és Cristina Vasilescu nyilatkozata szerint, a kiállításon a fantasztikus és hibrid képzeletvilág univerzumát láthatjuk, ahol a játékos és a szörnyű találkozik.

Nem jutottam el a megnyitóra (2025. október 17-én), de megnéztem a következő héten. Az első találkozás a helyszínnel, a kiállítással a kíváncsiság és az ismerkedés jegyében zajlott: ízlelgettem az épületet, bejártam a kiállítóteret. Hazaérve rájöttem, hogy nem fotóztam eleget. Csak Ciprian Mureșan, Jakobovits Márta és az Apparatus 22 munkáit kaptam lencsevégre.

Ciprian Mureșan *Megtestesülés (Întrupare)* című munkája az el-nem-készült vagy a már-szétesett szobor állapotát rögzíti, a megtestesülés kudarcát. Amit látunk, az inkább egy szobor öntőformája, ami mindenképpen egy átmeneti állapot. Nem akármilyen szoborról van szó: felismerhető Lenin szétesett szobra. Az egykori kommunista hős mára már egy félresikerült, gyászos történelmi kísérlet szimbóluma – talán erre is reflektál Mureșan alkotása.

Az épület Jakobovits Márta munkáival volt a legkegyesebb: absztrakt, finoman színezett kerámiait egy hosszú sorba helyezték, az üvegfal alá, egy párkányra. A különböző, mégis egységbe szerveződő darabok végigvonulnak a fal hosszán. Nem tudjuk, melyik a sor eleje és melyik a vége: annyi biztos, hogy úton vagyunk.

*A galéria első,
Szfinx, vadállat
és szűz; egyszarvú,
kiméra és vegyes
test című csoportos
kiállítása február
21-ig látogatható
Kocsis Csaba
felvétele*

Apparatus 22: Milyen hatalom rejlik a megszelídítés elutasításában? Lightbox, hátulról megvilágított print, neon, fém, átmérő 100 cm

Friss hangulatot árasztottak az Apparatus 22 művészi csoport tárgyai: megvilágított körök, fényes, színes felülettel, amelyre a művészi (vagy egyáltalán az emberi) létre reflektáló szövegeket nyomtattak. A színes felületek tükrözik a nézőt, és tükrözik az üvegfalon keresztül a várost – ami ebben az esetben egyáltalán nem zavaró, sőt, az urbanitás kontextusában izgalmasabbá teszi például azt a kérdést, hogy milyen hatalom rejlik a megszelídítés elutasításában?

Most akár fanyalognának is a NOCA kapcsán: jó lett volna ha nagyobb, hogy elférjenek esetleg nagyszabású installációk is benne, vajon lehet-e majd vetíteni mozgóképes alkotásokat, és egyáltalán a festmények hogyan bírják majd a változó fényt, és vajon a város elbír-e több, jelentős kiállítást? Ehelyett inkább örülni szeretnék: van NOCA Nagyváradon, és ez egy lehetőség. Már csak aktualizálni kell ezt a potenciált: ide hozni a távolit és láthatóvá tenni a helyit.

HORVÁTH GIZELLA

Manapság az emberek nem egyetlen házasságot kötnek, vagy mert elválnak, vagy mert megözvegyülnek. Mindkét eset nagyon nehéz. Hogyan lehet az ilyesből újjáéledni? Mi nehezíti az újrakezdést? Mi könnyíti? Hogyan segít vagy támad a környezetünk mindebben? Ilyen nehéz, de fontos dolgokról írunk most.

(Veselac Tünde)

Hol volt, hol nem volt, huszonöt évvel ezelőtt volt egyszer egy naiv lány, akire rátalált egy rendes, dolgos, mindig segítőkész fiú. Nagy volt a szerelem, amiből másfél év után házasság lett (a fiú kezdeményezésére). Négy év múlva három gyönyörű, egészséges gyerekkel (két fiúval és egy lánnyal) – hármassal – gazdagodott a kis család.

Megvolt minden, ami egy boldog élethez kell: szeretet, egyetértés, gyerekek, otthon, munkahely, autó, nyaralás. Ám mégsem végződik jól a mesém! Mert a valóságban a jó nem mindig győzi le a rosszat. Húsz év jól működő házasság után történt valami (ma sem értem, miért), ami szilánkokra tört mindent: családot, szívet, lelket, testet. Három szörnyű év – félrenézés, takargatás, hazugság, veszekedés, vád, megbocsátás, aggodás, későig kimaradás (új haverok, ital, nők) szét- és visszaköltözés, eltávolodás a családtól, bizalmatlanság, féltékenység, kommunikációhiány, tíz kiló fogyás elteltével, megtörtént az elkerülhetetlen.

A húsz éves egyetemista gyerekek nem bírták tovább a feszültséggel teli családi életet, a lányom elküldte az apját. Szégyen, önmarcangolás, megsemmisülés, nagy úr maradt utána. Bármerre néztem a házban, az udvaron, a kertben, mindenről ő jutott eszembe. Ezt együtt vettük..., azt ő készítette..., ezt ő akarta, hogy így legyen...

Szörnyű napok, hetek, hónapok következtek. Rengeteg sírás, önvád, súlyos gondolatok, őrjöngő düh. Nem akartam elvált nő lenni! Mivel három év kínlódás rövid volt ahhoz, hogy visszataláljunk egymáshoz, egyre távolabb kerültünk, a szeretet átcsapott gyűlöletbe. Gyűlöltem a szobánkat, az üres ágyunkat, a dolgait. Gyűlöltem hallani, hogy a lányom még szóba áll vele. Rettegtem az utcán, boltban, nehogy összefussak vele vagy a nőjével.

Csalódtam sok emberben, mert azok mellette maradtak, ő pedig mosolyogva éli a világát, mintha semmi sem történt volna. Bármilyen apró vele kapcsolatos dolog, hír felzaklatott, kiborított, a beszélgetések a gyerekekkel veszekedésbe torkolltak.

Szürke magányomat mégis sokszor ők szakították meg, örültem, hogy velem maradtak, számítanak rám.

A munkám is segített túllépni a borzasztó gondolatokon. Az iskolában a gyerekek között átkapcsoltam más üzemmódba, fellélegeztem, nem a saját nyomorommal foglalkoztam.

A kollégáim tapintatosak voltak, bár tudták, mi történik velem, nem kérdezősködtek. Húgom, aki már túlesett egy váláson, minden lehetséges programra rábeszélte, hogy kimozdítson vegetáló állapotomból: úszás, pilates, templom, színház, mozi, koncert, fürdőzés... Hálával tartozom neki azért is, mert folyton azt hajtogatta, lépjek már túl ezen, ne érdekeljen, kivel, mit csinál, és ne akarjak bosszút, mert egyszer úgyis mindenki megkapja a büntetését, ami jár neki. Néha jó volt beszélgetni elvált sorstársaimmal is (sajnos sokan vannak), mert láttam, hogy létezik vacakabb élet, mint az enyém.

A gyerekeimmel megnyugodtunk, bő egy év elteltével elváltam, és az újrakezdés útjára léptem. Megértettem, hogy mindent és mindenkit még jobban tönkreteszek, ha nem térek magamhoz a „gyászszobából”. Igyekeztem nem kétségbe esni – a gyerekek miatt életben, egészségesen megmaradni – még van, akinek szüksége van és lesz rám.

Alkalmazkodtam, hozzászoktam egy új helyzethez. Élem az életemet, de már messze nem olyan

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legutóbbi kötete: *Tandem* (Holnap Könyvek Kiadó, 2024).

VESELAC TÜNDE (1975, Nagyszalonta), tanító az Arany János Elméleti Líceumban.

felhőtlenül és mosolygósan, mint régen. Nem vagyok olyan „azért is megmutatom!” fajta. Igyekszem elhatárolódni az exférjtől, szóba sem hozni. Nem akarok békét sem kötni vele. Megcsalt, megalázott, tönkretett, másik családot választott magának. Akkor követtem el a legnagyobb hibát, amikor nem küldtem el az első félrelépés alkalmával. Elhittem a hazugságát, amivel kimagyarázta magát, mert reménykedtem, nincs olyan nagy baj. Ő nem lehet olyan! Minél hamarabb véget kellett volna vetni az egésznek, ne sérüljön még jobban mindenki.

„Ne fuss olyan szekér után, amelyik nem vesz fel!” – tanácsolta egy rokon. Igaza volt. Tudni kell időben elküldeni vagy elengedni azt, aki úgyis menni akar. Tanulságos évek vannak mögöttem. Megtanultam, csak magamra számíthatok, nem várok senkitől semmit, hisz: „Így szép a világ, jó, ahogy van, csak félkomolyan...”

(Magyari Sára)

A statisztikai adatok szerint a házasságok kétharmada válással végződik, pontosabban a megkövetett házasságoké. A „papír nélküli” párkapcsolatoké ennél is nagyobb arányban. Most nem megyek bele abba, hogy a „nem a papír számít” duma miért félrevezető, maradjunk annyiban, ha nem számítana, nem lenne miért hangoztatni. A lényeg, ma az emberek nagy része egyszer, vagy akár többször is, egyedül marad. Most arról nem írunk, hogy hány olyan házasság van, ahol az ember valójában egyedül van, nem társas kapcsolatban él, hanem valamilyen elnyomó helyzetben.

Amikor nálunk kezdődött a folyamat, azt mondta valaki: rosszabb egy válás, mintha meghalt volna az ember társa. Akkor bosszúsán néztem az illetőre. Nem értettem, hogy is mondhat ilyet, hiszen a halál az más. Az még kegyetlenebb, fájdalmasabb. Akkor még nem tudtam, az alapvető különbség a megözvegyülés és az elválás között igen sokrétű. Utóbbiban szándékosan hagyják magára az embert, így az árulás fájdalma nagyobb. És nem ironikusan jegyzem meg, hanem kutatási eredmények alapján, hogy az özvegyasszonyok társadalmi megítélése pozitívabb, mint az elváltaké. Mert a mi kegyes kelet-európai kultúránk kettős mércével viszonyul a válásokhoz is: ha a férfit hagyják el, akkor szegény ember, nem becsülték meg; ha a nőt, na, biztosan megérdemelte.

Maradjunk annyiban, elváltak lenni fájdalmas és szomorú. Maga a folyamat sem egyszerű. Nem is

Néha jó volt beszélgetni elvált sorstársaimmal is (sajnos sokan vannak), mert láttam, hogy létezik vacakabb élet, mint az enyém. (V. T.)

tudom, nálunk hogyan jutottunk ideáig. A mai napig nem értem, hogy tehette. Azóta elteltek évek, és egyre inkább érzem: nem az én veszteségem ez a törés. Valahogy kihoztam a helyzetből és magamból a legjobbat. De! Amikor elkezdődött, hónapokig nem tudtam aludni, azt éreztem, zuhanok. Valami végtelen mélység felé – iszonyatos sebességgel, és nincs semmi és senki, aki elkapna. A valóságban volt, de ettől az érzés rettenetes. Vannak barátnők, kollégák, akik ott voltak velem, mellettem. Tartottak, simogattak, meghallgattak, irányt mutattak, féltettek. Hálás vagyok nekik! Értük. Ettől függetlenül, nem lehet megúszni a fájdalmat, a félelmet és az elbizonytalanodást. Az árulásnál nagyobb bűnt nem követhetünk el egymás ellen. Sokféleképpen lehet egymást elárulni! Tényleg igaz a mondás, mely szerint testvért örökléskor, barátot bajban, házastársat váláskor ismerünk meg. Én a mai napig vívódom, hogyan is mehettem hozzá. Talán az egyik legnagyobb feladat megbocsátani magunknak a választásunkért. Hogy ott maradtunk. Adtunk. Elviseltünk. Segítettünk – ahogyan tudunk, mert senki sem tökéletes, senki sem olyan, mint ahogyan álmodozunk róla, de a valóságban vannak igazodási pontok, amelyek alapján látjuk, mi mit ér.

Az újjáéledéshez tényleg meg kell halni. Nem biológiai értelemben, hanem mélyen, belül. Ahhoz pedig kell hagyni, hogy fájjon. Sírni kell – halkan és hangosan, egyedül és másokkal. Gyászolni is kell. Mindent. A kapcsolatot, az elmúlt éveket, a fiatalságot, az elvesztegetett reményeket, álmokat, vágyakat. És bízni – valami csoda alapján abban, hogy majd az idő és a természet elvégzi a maga dolgát.

Én 11 hónapig nem aludtam. Közben dolgoztam, vezettem, jöttem-mentem, álltam a sarat. De nem aludtam. Ha valaki rosszul előzőtt, nem volt bennem félelemérzet, szembenéztem a másikkal, de sosem húzódtam le. És ez megerősített. Azt a sok gondot, ami a válásból adódott, lassan és segítséget kérve megoldottam. Meglepődtem, mennyien segítettek. Azon is, milyen jól alakultak a dolgaim. A kísértéseket, például hogy bosszút lehetne állni, vissza lehetne csapni, folyton éreztem, és legyőztem.

Talán az egyik legnagyobb feladat megbocsátani magunknak a választásunkért. Hogy ott maradtunk. Adtunk. Elviseltünk. Segítettünk – ahogyan tudunk, mert senki sem tökéletes, senki sem olyan, mint ahogyan álmodozunk róla. (M. S.)

Olyankor mindig nagyot léptem előre. Az élet lassan mutatta az irányt, egyengette az utam.

Onnan indultam annak idején, hogy én vagyok a hibás, én nem voltam elég jó, elég szép, elég fiatal, elég házias, elég kedves, elég megértő – elég cseléd. Ma már tudom, én csak nem voltam elég figyelmes. Vagy azt gondoltam, nem baj, majd én elrendezem, megoldom. Majd én! Megértettem, el kell fogadni, nem vagyunk mindig mi a lehibásabbak. Nem mindig áll kettőn a vásár. A ma emberének egyik típusa, aki azt hiszi, lehet boldogságot építeni más boldogtalanságára. Az egyik legnagyobb tévedésünk, ha azt gondoljuk, mindig van jobb és még jobb. Elméletben

lehet. Azt is látni érdemes, hogy a dolgokon mi magunk változtathatunk, mindig van lehetőség a változásra, a változtatásra. Építeni mindig nehezebb, mint rombolni. Az utóbbihoz elég egy ember, a másikhöz többen kellene.

Sokszor jár az eszemben a házassági eskü. Szeretem a szövegét. Emberi! Nem csak a házastársakra vonatkozik, hanem mindenféle emberi kapcsolatunkra. Számomra az egyik legfontosabb mondata a „véle megelégszem”. Ma azt látom sok mindenben, nem tudunk megelégedni. Nem látjuk a jót – egymásban, néha magunkban sem.

Eddigi életem legnagyobb fájdalmát éltem meg akkoriban, de egyre inkább azt érzem, jobb így. Jól van ez így, mert még soha nem volt ilyen jó életem, mint most. Megküzdöttem ezért az életért: magammal és a világgal, de voltak segítőtársaim. És szakirodalom! A másik meg majd elszámol a lelkiismeretével. Az nem az én dolgom.

Az újrakezdés ebben a formában nekem azt jelenti, van erőm megmutatni másoknak is, amin keresztülmentem, mert segíteni akarok. Őszintén, nyíltan beszélni a dolgokról, akkor is, ha a ma világa elkendőzné a valóságot, képmutatásba burkolózna. Én abban hiszek, a jó igenis elnyeri méltó jutalmát. Érdemes tenni érte...

SZÓTÉR – HARMINCKÉT BIHAR MEGYEI PORTRÉ

Két ember beszélget harminckét emberrel. Valamennyien váradiak, bihariak, szűkebb pátriájukban élő, dolgozó, aktív személyiségek, akik szélesebb vagy szűkebb körben ismertek. Ami ezen kívül a leginkább összeköti őket, hogy ezek a nők és ezek a férfiak valamennyien a középnemzedékhez tartoznak, jellemzően negyvenesek, ötvenesek – igaz, senkitől nem kértek születési anyakönyvi kivonatot az interjúk készítői. Borsi Balázs és Szűcs László beszélgetős könyve, a Holnap Könyvek Kiadó legújabb munkája. Bihari portrék nem csak bihariaknak!

Radics Viktória – Tamás Dénes

Vad nézés III. – műalkotások két hangra

Sandro Botticelli: *Primavera*, Uffizi Képtár, Firenze

RADICS VIKTÓRIA (1960, Zombor) esszéista, irodalomkritikus, műfordító. A vajdasági Zentán él.

TAMÁS DÉNES (1975, Sepsiszentgyörgy) szépíró, fotológus. Legutóbbi kötete: *A lazacok szeretkezése* (versek, Napkút Kiadó, 2025).

Tamás Dénes

Egyetemista koromban volt egy álmom. Az álmodtam, a kolozsvári Filozófia szak könyvtárában vagyok, ott sétálok előrefelé a hatalmas, üvegajtós könyvesszekrények között, amelyek dugig vannak könyvekkel. A könyvek furcsa módon világítanak, mindegyiknek saját fénye van, van amelyik alig pislál, de olyan is, amiből erős fény árad ki, mintha belülről feszítené, robbantaná szét a fény őket. A könyvtár hatalmas és magas, akár templomban lennék, a világosság a magasból, színes katedrálüvegen keresztül szítal alá a térbe, ebben az ünnepélyes és sejtelmes megvilágításban sétálok előre az asztalok között, nincs senki a teremben, csak mintha valahol messze elől ülne valaki. Feléje indulok, egy nő az, olvas, az előtte levő könyvből felcsapó fény lentről világítja meg a fejét, amit tömött haj keretez, hirtelen felnéz, eldönthetetlen hány éves, fiatal vagy öreg, de az arcán van valami, szinte tapintható módon, mintha a pórusokból kérezkedne elő, én egyből tudom, hogy mi az, hogy mit látok: a Jelentést.

Nem esetleges, hogy elmeséltem ezt az álmom. Ugyanis ehhez az álmotapasztalathoz hasonló dolog történt velem nemrég, csak most ébren voltam, miközben szinte megbabonázva egy festményt szemléltem, felesleges rejtélyeskednem, ennek a szövegnek a címkézése úgyis elárul: Botticelli *Primavera* című festményéről van szó.

Tavasszal Firenzében jártam. Az Uffizi Képtár természetesen célként lebegett előttem. Azt talán fontos itt kiemelni, hogy az európai festészet remekműveihez sajnos csak turistaként tudunk hozzáférni, és múzeumlátogatóként. Evidenciának vehetjük ezeket a feltételeket, de azért hozzá kell tenni, nem magától értetődő helyzetek ezek, és leginkább akadályoknak bizonyulnak a művekkel való találkozás során. Már egy ilyen múzeumot megközelíteni, átverekedni magad a városon, felér egy tömegsokkal. A turisták ellepik Európa ezen centrumait, és hát te is egy vagy közülük, te is hozzájárulsz, hogy a fogyasztás és az üres kíváncsiskodás szellemisége rátelepedjen ezekre a jelentős terekre és épületekre. Ezzel üresítve, valótlánítva el őket, és te ezzel az érzéssel lépsz be a múzeumba is, ahol ugyanakkora tömeg fogad. Alig tudsz hozzáférni a kiállított műalkotásokhoz, folyamatosan az embereket kell kerülgesd, alig tudod egészben látni a képeket. Mindig kitakarja őket egy bemozduló fej vagy hát, ezért folyamatosan ide-oda táncolsz, keresed a megfelelő időablakot, ahonnan legalább pár másodpercig nyugodtan szemlélheted azt a festményt, amire már gyerekkorod óta felfigyeltél egy kopott festészeti albumban. A sötétlő erdő háttere előtt hajladozó, mozgó nők csoportosulásait, meg a kép széleinél megfestett két mitológiai férfialakot, végre sikerül egészében és a maga valóságában látni őket, áttörted magad a kordonként kifeszülő emberek gyűrűjén. Ott állsz az első sorban, és valóságosan iszod magadba a látványt, amikor rádöbbsz, nem csak az erdőt látod, nem csak a mitológiai alakokat az előtérben, a kecses mozdulatokat, a virágokat, a gyümölcsöket a fákön, hanem valami mást is, valamit ami túl van minden látványelemen, mégis, érzed, a festményből áll elő, és te azt nézed tulajdonképpen: a MÉRTÉKET.

A filozófia fenntart egy megkülönböztetést az ehhez hasonló tapasztalatok leírásához. Husserl fenomenológiája különbözteti meg az érzéki szemléletet az intellektuális szemlélettől. Az érzéki tárgyakat az érzéki szemléletben tapasztaljuk, míg a nem érzéki módon adott tartalmak, mint a logikai formák, az elvont lényegiségek, az intellektuális

szemléletben adódnak. Az intellektuális szemlélet az intuitív megismerés nem érzéki formája, amikor valamilyen elvont jelentés közvetlenül, evidensen jelenik meg a tudatban.

Használhatónak tűnik ez a megkülönböztetés, egészen addig, amíg olyas valamit nem tapasztalunk, ami ezt a két szemléletmódot keresztezi, miáltal teljesen összezavarja. Mint amit én tapasztaltam az Uffizi képtárban, Botticelli remekműve szemlélése közben. A „mérték” ugyanis egy elvont fogalom, hosszú fejtegetések révén, bonyolult levezetések által lehet megfogalmazni jelentését. Látni, érzékileg tapasztalni ezért nem is lehetne, nincs hogyan – gondolhatnánk. A konkrét széket láthatjuk csak, nem a székek fogalmát. A *Primavera* előtt azonban valami ilyesmi történt velem, ami mélyen elgondolkodtatott arról, hogyan is vagyunk mi emberek, akik szeretjük magunkat gondolkodó lényeknek tekinteni, benne a világban. Hogy elvont gondolataink, fogalmi jelentéseink nem a világ fölött lebegnek, hanem mélyen vannak gyökerezve a világ húsába, mintegy abból sarjadnak ki, hogy aztán kivirágozzanak bennünk. Tapasztalataink előtte járnak felismeréseinknek, azok hordozzák szenzációinkat, színezik ki, töltik fel élettől fogalmainkat. A festmények pedig képesek ezt fel is mutatni, elének helyezni az érzéki-be benne rejlő érzékfelettit.

Ahogy előhívta és felragyogtatta a *Primavera* a „mérték” fogalmát bennem.

De hogyan történhetett ez meg? Mi látható a festményen, ami előremutat a „mérték” fogalmára? Ezen fogok gondolkozni a következőkben. Az alakokra figyelek elsősorban. Az alakok táncát nézem a sötét háttér előtt. Három dolog tűnik ki erőteljesen. Az alakok egymáshoz való viszonya, a ruházatok sejtelmessége, a kézmozdulatok sokasága. Az utóbbival kezdem.

Mi van a kezekkel? A kezek összekulcsolódnak, egymásba csúsznak, megragadnak, belemarcolnak, eltartanak maguktól, rámutatnak. Egy láthatatlan, mégis megidézett világ bomlik ki a kezek gesztusnyelvéből. Az erotikus testiség világa, de nincs semmi konkrét megmutatkozás a képen, minden csak az utalás szintjén létezik. Ezt a lebegő, bekívánczó testiséget erősítik ki az áttetsző, sejtező ruházatok. Úszunk a sejtelemben, az érzékiségben. Az egész látvány azonban tagolva van. Nyolc alak tagolja a képet, különös, és első látásra érthetetlen ritmust vezetve be a képességbe. A képről Leonardo Da Vinci Utolsó vacsorája juthat eszünkbe. Azon a festményen középre van helyezve Krisztus figurája, mellette két oldalt az apostolok

két-két hármas csoportba tömörülnek. Tökéletes szimmetria. A festményen minden Krisztus alakjára mutat, ő a kompozíció optikai és ennyiben spirituális középpontja. Itt más a tagolás. Vénusz alakja itt is középen van, de kicsit a háttérbe húzva. Ugyanakkor az előtérben lévő alakok számosságuk és egymáshoz való viszonyuk révén megbontják a szimmetriát. Baloldalon négyen állnak, míg jobboldalon hárman. Mintha készülné balra eldőlni a festmény, de mégis helyrebillen a látvány, hiszen erős nyomatókat kap azáltal, hogy a szélen a Szélisten hátulról rátör az egyik műzsára, mintha magáévá akarná tenni. Innen az sem lesz zavaró, hogy jobboldalon csak három alakot láthatunk. Helyreáll a rend. Ezt a kibillenést és helyreigazodást egyszerre érzékeljük. Ahogy az előtér aktivitása is egybeér a háttérben kiváló isteni alak nyugalmaival. Mintha fenntartott kezének mozdulatával kontrol alatt tartaná a kibomló teljességet. Másrészt zenei struktúráként is érzékelhetjük a látványt, egész és félhangok váltakozásaként, ahol az alakok hangjegyeknek tekinthetők. Tá ti-ti-ti, tá ti-ti tá – én ezt a ritmust látom bele a festménybe, ami szintén egyfajta megbontott szimmetriára mutat, aminek a látvány egészében kell helyreigazodnia.

Ezzel még nem merítettem ki a képi dinamizmusok feltárását. De az irányultság ennyiből is megmutatkozik. Az egyensúly soha nem a teljes szimmetrián alapul. Az csak élettelen, megfagyott viszonylatot eredményezhet. A mértékben helyreállítás van, az elmozdult tart benne középre, miközben különállását is megőrzi. Megszelídített bomlottság a mérték – mondhatnám, ha hinnék abban, hogy a képi értelme a maguk teljességében kibonthatókká válhatnak. És mégis láttam a Mértéket, megmutatkozott előttem, muszáj ezt elhinnem. De hogy én, az életemmel ezzel közelebb kerültem-e hozzá, azt csak remélni tudom. Az biztos, ezután is nézni fogom ezt a festményt, remélem lesz alkalmam a maga valóságába is, hiszen, ahogy Botticelli festménye is igazolja, a festészet olyan fogalomelőtti megnyilatkozás a dolgokról, amely képes ezeket a dolgokat olyanként megjeleníteni, ahogy azok a gondolkodás számára nem tudnak megmutatkozni. Ebben az is benne van, hogy ezáltal a legelvontabb dolgokról tudunk meg valami teljesen valóságosat.

Radics Viktória

Arra teszek kísérletet, hogy ezt a festményt úgy nézzem, hogy semmiféle instrukciót (a tiédén kívül) nem olvasok hozzá, úgy, hogy szinte semmilyen háttérismeretem ne legyen és ne befolyásoljanak az értelmezések – kivéve azokat a dolgokat, amikre felhívtad a figyelmem.

Sandro Botticelli:
Primavera (1477–1482
körül, 202 × 314 cm)

Nem tartozik a kedvenc festményeim közé, mert túl szép; aranyos a virágos mező, gyümölcscsel ékesek a fák, a karcsú testiségükkel együtt éteriek a fiatal lányok. Talán az a fiatal férfi lennék a képen, aki elnéz, aki a gyümölcsöt leszedné, akinek nincs kapcsolata a többiekkel. De az ő kézmozdulata sem tetszik, a hetykén csípőre tette kéz, a művészi piros lepel.

Ami a képen azonnal megragadott, az a sötét-kék figura, aki, mint írod, a Szélisten – én a halálnak láttam első pillantásra. Amint elorozza az érett tavaszt ünneplő társaságból a menekülő leányt. Ez bizonyára azért van így, mert borús a gondolkodásom, magam is elorzott lennék, az, aki nem fog menekülni... – Érdekes, ahogy a néző magát is el kívánja helyezni a festményben, a helyét keresi benne, a tekintetének egy olyan darabját, ahol ott-hon van. Én biztos, hogy ott vagyok hon, ahol a Szélisten (vagy a Haláldémon) meg akarja kaparintani a lányt, és a kettejük tekintete találkozik. A lányé riadt, kérlelő, a démoné kérlelhetetlen. A lány majdnem elesik, a keze kapaszkodót keres. Nos, a Jelentés, amiről írtál, számomra itt, a kép jobb szélén bontakozik ki. A dinamikus, ellentmondásos szegletben. A három gráciához, akik oly szép összekapcsolódásban vannak – kezek, tekintetek – nincs közöm. Fantasztikus arányosságot és harmóniát érzékelek a képnek ezen a primaverás részén, de azon kívül, hogy szépnek és kecsesnek találok, nem érdekel. Az már inkább érdekel – rémes, hogy ilyen önző a néző! – hogy mit akar az a jelenetből kinéző férfi azzal az almával vagy narancssal – csak nem a tudás fájának gyümölcsét tépné le? A központi nőalak sem

bilincsel le – mint írod, ő a Vénusz –, nem gondoltam volna, semmi közöm hozzá, ámbár a kezek tánca tényleg szép és gracióz. Háta mögött a közel szimmetrikus sötét bokor olyan, mint egy Rorschach-ábra. Belőle lép ki a csodaszép nő, és igen, ahogy mondom, mintha ő lenne az, aki megadná a mértéket. Visszafogott egy Vénusz ez, nem látok rajta szenvedélyt.

A Primavera nyilván az öléből virágot hintő lány, a tavasz megszemélyesítése, felé kapdos a másik lány, akit meg akar kaparintani a sötét alak. Ez a másik lány nem fog kapni a tavaszi rózsákból. Mivel a három grácia 3 grácia és nem 4, hozzájuk sem tudhat odaszaladni, megbontaná a körüket. Á, most már látom, ő lehet az Éva, a bal széli Ádám párja! Akik tehát el vannak tépve egymástól! Egy Ádám, aki tudomást sem vesz az Évájáról. Ha így nézem, ez a kép a Kiűzetés percét ábrázolja, amikor minden szakad! Velük már együtt tudok érezni, a két szélső alakkal, akik elszakadtak egymástól, az elforduló férfival meg a halálosan fenyegetett nővel.

Nem jutott volna eszembe a Szélisten elnevezés, de ő az, aki ebbe a képbe mozgalmat visz, aki majdnem megbontja a harmóniát s az általa dicsért Mértéket. Hogy mégsem bontja meg, ahhoz, formailag, hozzájárul a baloldali férfi magasra nyúló keze, meg a képminőség, ahogy a sötétségén túlmutatnak a kép világos foltjai. Nem láttam élőben a képet, nem tudhatom, hogy a fű meg a lombok zöldebbek-e, mert a reprodukció szinte feketék, ámbár zöldnek képzelem őket. De mi világít annyira ezen a festmé-

nyen? A fiatalság, a fiatal-nőiség. A férfi, akit én Ádámnak neveztem – tévesen, hiszen kardja van, meg hát ez nem zsidó-keresztény mitológia –, mellékes szerepbe került. Ki van tolvá a képből, ki van vele tolvá.

A legszebb részlet a gráciák keze, főleg odafent a két női kéz összefonódó ujjai. Ezek magát a kapcsolatot jelképezik, de nem egyszerű a kapcsolat a női hármásban. A központi nőalak keze mintha a gráciákra mutatna óvó mozdulattal, mintha azt mondaná, hogy ők a fontosak, őket figyeld. A szerencsétlen lányról viszont, akit el akarnak rabolni, senki sem vesz tudomást. A két központi nőalak ránk, a kép nézőire néz, de engem mégis a riadt lány arca vonz, akire már-már árnyékot borít – ámbár a képen nincsenek árnyékok – a sötét alak. És erotikát is őbenne, a majdnem viharzó testében látok, nem a többiekben. Pedig a Szélisten nem is létező, nem olyan emberien, testiesen van megfestve, mint a többi. Egy űző. Maga is elég űzőtt. Halálszínei vannak. Voltaképpen nem illik bele a képbe. Jó volna, ha nem lenne ott, és egy csakúgy fényes alak állna a helyén? A kép előterében egyébként a menekülő lány áll, előrébb van a Primaveraánál, előtte szaladna el, ha a sötét alak engedné.

De miért nem a Primavera áll a központban, miért az a magányos nő? Ha a ruhájukat nézzük, talán ő tartozik az elforduló férfihoz? Nem is maradéktalanul harmonikus a kép. Valami történik, Ámor is mindjárt kilövi a nyilát, és azzal egész más helyzet fog előállni. A bekötött szemű Ámor vaktában rálő valakire a három grácia közül, és odalesz az összhang. Lehet, hogy az egyik grácia beleszeret a sóvár fiúba – hiszen már mintha rajta volna a szeme –, és akkor fölbomlik a körtánc.

Belevetítek. Projektálok. Van-e olyan kép, amibe a néző nem vetít bele? Nincs. A néző szeme kiválaszt. Vándorol a részleteken. Összefüggéseket keres, azaz értelmez, könnyen meglehet, hogy félreért, a saját ízléséhez igazítja a képet. Mi több, a néző történeteket talál ki, ahogy most én is kitaláltam a haláltól menekülő, rémült nő esetét. A néző magának akarja a képet, a saját szája íze és felfogása szerint formálja. E percben nagyon is mozgalmassá látom ezt a festményt, mintha most is minden alakulna és forogna rajta. Letépi-e a férfi az almát? Elkapja-e a „Halál” a fiatal lányt? Megbontja-e Ámor a gráciák hármását? Leereszti-e a derékszőget alkotó karját a középső, stabil nőfigura? Te a kezek táncát említetted, de itt van a lábak tánca is, ami határozottan dinamikusvá varázsolja az állóképet. A fejek mozgása pedig a szélső férfi felfelé forduló arcával kifelé, az ismeretlenben mutat.

Az éteriséggel, úgy látszik, nem tudok kapcsolatot teremteni, noha az egész festmény egyértelműen éteri, nemcsak tematikusan, hanem a megfestése szintjén is. Ez a festő nagyon finoman fest. A görög mitológiát említed, az istennőt, az istent, a múzsákat, de az én fejemben ez a mitológia lexikonadat csupán. Nem nézem meg a festmény keletkezési idejét és körülményeit, de föltehetőleg akkor készült, amikor az embereket foglalkoztatta a görög mitológia, és ismerték is. A bibliai mítoszok – édenkert, Ádám-Éva, kiűzetés – már közelebb állnak hozzám, ezért ezt vetítettem rá a festményre. A Primavera alakja ellenben a mitológiáktól függetlenül is érthető – virághintés, virágos ruha, szépséges ifjú arc, erre talán még egy gyerek is azt mondaná, hogy ez a Tavasz. „Tavaszi szél vizet áraszt” – a lányrablási jelenet megbontja a tavasz örömteli hamvasságát.

A szerelmet sem Vénuszként, sem puttó formájú Ámor gyanánt nem tudom már magamban szimbolizálni. Viszont elszakítottásként, szélvész-ként, űzőttásként igen. A festményen a szimbolika korhoz kötöttsége ellenére megjelenik valami, ami ma is „átjön”. Figyelem! Veled ellentétben én, a másik néző, nem annyira a Mértékre, inkább a közelgő viharzásra figyelek föl.

Az érzékiséget említed. Amit itt látok, az számomra – az elrablott nő sóhaját kivéve – az erotikus érzékiség nemlétező változata. De a virágok, a liget érzéki leheletét már át tudom érezni, ha sokáig szemlélem a képet. Számomra az egész festmény Rorschach-ábraként kezd működni, és amikor értelmezem, akkor rejtett vallomást teszek magamról, előkerül az, amit eddig még nem láttam világosan: sötétség bujkál a lelkemben. Nem éppen fényes a szívem. Nem izgat fel a Tavasz ébredése. Ha ott állnék a kép előtt, akkor bizonyára nem a Vénuszt, hanem a kis virágokat szemrevételezném, abban lenném örömet. A Primavera ruháján lévő – hímzett? – virágokat is jól megnézném, és megállapítanám, ehhez foghatóan szép ruhát tán még sose láttam. Nem is ruha ez, hanem a Föld, a Föld mint kert egyik kivetülése.

A sóhajtó lány szájából egy virágszál fut ki. Mit jelentsen ez? Valami szépet mond, gondol, vagy elhagyja őt a lélek? A virág kihullik az ő szájából, és ráhullik a Primavera ruhájára. Tovább fogja gazdagítani azt. Azt jelentené ez, hogy ez a lány ékes szavú? Akkor ő a költészet múzsája. Vagy a zenéé, az éneké? Igazad van, amikor ennek a festménynek a zenei kompozíciójáról, ritmusáról beszélsz. A színek, formák csakugyan átfutnak hangba, dallamba. Az illó fátylak a hangok, a zene illékonyosságát hozzák képbe.

Reneszánsz. Még ha nincs is információm a festményről és a festőről, ez a fogalom megébred bennem. És történelmi fogalommá válik. Elcsodálkozom: valóban létezett volna ilyen korszak, ilyen életérzés? Az újjászületéssel operáló? Ilyen tavaszias? Ez a kép azt súgja, igen. Most tetten érhetem magamban azt, amit mondasz: a fogalom megszületését az érzékiből. Újjászületés? A felfelé nyúló karok is ezt sugallják. Csak az „én nőm” bukik. És csak a mellette lévő fának ferde a törzse, azt már megdöntötte a szélroham.

A tűnődés is jelen van a festményem, az arcok, az én riadt nőm és az agresszív „szélét” kivéve, mind tűnődők. Megjelenik-e valami gondolat ezen a képen? Ha igen, akkor ambivalens, két pólus (jobb- és baloldal) között. A Vénusz, az istennő pedig nem akcióra, hanem csillapodásra, csendre int. Egy medál van a melle alatt, de nem látszik, mit ábrázol. Végtére is az a medál a két mell között a kép nem mértani, de a tekinteteket oda vonzó centruma.

Ha utánajárnék a mitológia nyelvnek, amit Botticelli (és a kora) használ (talán még élő nyelvként?), sok más összefüggésre derülne fény, és talán a medál ikonjáról is kialakulnának elképzeléseim. De ha nem nézek utána, mert most azt szeretném érteni, hogy mi ez a festmény itt és most, akkor megmaradok nem is a szépség, mint inkább a *báj*, a *grá-*

cia fogalmánál. És ezt a bájfelfedezem ma is a lányok és a fiatal nők arcán és alakján, amint az életben rá is szoktam csodálkozni erre a jelenségre. Honnét ez a sugárzó gyönyörűség, ami csakis a sminktelen fiatalokon érhető tetten? A lányomon még megvan.

Annak mégiscsak utánanézttem, hogy a három grácia a (1) ragyogást, fényt, (2) az örömet, vidámságot és a (3) virágzást, bőséget jelképezte. Pontosan ez az, amihez nekem nincs kapcsolat. Sajnos.

Nem hiba-e „privátba” elvinni a képnézést, képfelfogást? Három irányba mehetünk: a művészettörténeti, ikonográfia képértés (ezt mellőztem), a formai elemzés (ezt részben megtettük) és a privát asszociációk (elárultam magam!) irányába. A formaelemzés a legelvontabb művelet. Ez utóbbi esetben a dinamikát, a körforgást vettük észre, a táncos, zenei formákat, az íves vonalak játékát és a kör középpontját a medálban. A színek finomságát, az áttetszőség vonzását, a napszínű fénylést és a halálszínű sötétet. Az esztétikai elemzés azt mondhatná, a festményen a lenge fátylak a legszebbek. Maga a lengesség. Amit a Vénusz-alak tart meg viszonylagos stabilitásban. Egyszóval az egyensúly (és annak kibillenései), a képzőművészet talán legfontosabb faktora – te Mértéknek nevezted –, és ezen a ponton te meg én mégis összefutottunk.

„Az új nyelvi helyzetek az anya ajándékai”

Áfra János *Kitakart anyám* című kötetéről Korpa Tamás beszélgetett a szerzővel 2025. november 16-án a Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásáron a „Vasárnapi ajándék Debrecenből” elnevezésű program részeként

Korpa Tamás: Egy olyan könyv köré gyűltünk össze, ami egy drasztikus hiányból – az anya elvesztéséből – teremt jelenlétet, és ezt a hiányt dinamizálja. Áfra János *Kitakart anyám* című kötete 2025-ben jelent meg a Könyvhétre a Kalligram Kiadó gondozásában. Talán a legszemélyesebb művedről van szó, János: emlékfeldolgozás, filozofikus munka, komoly költészeti-poétikai tétikkel bíró alkotás, amelyben a kép, a szó, az idő, az érintés egymást feltételező, egymást kizökentő összefonódottságban tapasztalható meg. Beszélgetésünk során három úton próbáljuk bejárni a kötetet. Elidőzünk a kitakarási motívumánál (ki kit, hogyan, miért takar el és be), beszélünk a nyelv és a test összefonódottságáról, végül pedig azt próbáljuk megnézni, hogy a nagyon privát hogyan válik közösségivé vagy közösségi emlékezetté. A szerző, Áfra János Sziveri János- és Gérecz Attila-díjas költő, irodalomtudós, egyetemi docens, a *KULTer.hu* alapítója, az *Alföld* szerkesztője Látó-díjban is részesült, versei az erdélyi olvasók előtt is ismertek. Olyan kötetek fűződnek a nevéhez, mint a *Glaukóma*, a *Két akarát*, a *Termékeny félreértés*, a *Rítus*, az *Omlás*; az olvasók pár hónapja pedig kezükben tarthatják a *Kitakart anyámat*.

A kitakarási összefüggéseire kérdeznék rá elsőként. A kitakarási felfedés és az elfedés, a felszabadítás, a megszabadítás, az önfelszabadítás is belefoglaltatik, ahogyan a kínok láttatása, a kínok kitakarási is. Kitakarási és takaró. Jó alábújni benne, de jó kijönni is belőle. Fél évvel a megjelenés után hogyan látod: elsősorban az anya elvesztésének a feldolgozása és a gyász munka aspektusából fontos ez a vállalkozás számodra, vagy inkább az önazonosság-keresés munkájaként és az önfelszabadítás gesztusaként tekintesz rá?

Áfra János: Szerintem a két irányultság, amelyeket választási lehetőségként kínáltál fel, egybeszállt a gyakorlatban. Nyilván van ennek személyes tétje, adott egy életanyag, ami munkál a szövegek mögött. Igazából kezdettől építkez az alanyiságra, arra, hogy olyan tapasztalatokat dolgozzon fel, amelyek a

ÁFRA JÁNOS költő, műkritikus, szerkesztő, 1987-ben született Hajdúböszörményben, Debrecenben él.

KORPA TAMÁS költő, szerkesztő, kritikus. 1987-ben született Szendrőn. Legutóbbi kötete: *Házsongárd live* (Kalligram Kiadó, 2022).

személyes, illetve családtörténetemmel összefüggenek. Már első kötetem, a *Glaukóma* esetén is ez történt, bár rejtettebb módon, szerepversek formájában. A kapcsolatunkkal összefüggésben szólaltattam meg embereket az életemből beszélőként. Eleinte próbáltam ezt nem ilyen nyíltan kezelni, és a sokféle szerepemben körülírt „ő”-t inkább leválasztani a személyemről. Az emberben egyszerre van ott az, hogy tudja, ezzel vagy azzal a tapasztalattal dolgoznia kell, fel akarja oldani, értelmezni vagy épp esztétizálni valamiképp. Az lenne a jó, ha ez túlmutatna egy terápiás folyamaton, és valójában ez a szerepverses módszer is ennek a távolításnak egy eszköze volt, általa háttérbe tudtam vonni a személyességet.

Ugyanakkor nem könnyű megszólalni például az anya nézőpontjából hitelesen, és nem is akartam efféle maszkot öltetni itt. Eleve hosszú idő után derült csak ki számomra az, hogy az anyaversekből önálló kötet lesz. Mikor az előző könyvemet, az *Omlást* összerendeztem, akkor vált szembetűnővé, hogy az anyasághoz kapcsolódó szövegek külön életet élnek. Akkor már sok év eltelt édesanyám halála óta, amely veszteség az első pár évben kevésbé volt szépirodalmi tekintetben megtermékenyítő tapasztalat, inkább feldolgozási fázisában voltam sokáig. Csak egy-két vers van, ami ekkoriban született, a *Szét, ami szól* a legkorábbi darab.

Korpa Tamás és Áfra János Marosvásárhelyen, a 2025 őszi rendezett nemzetközi könyvvásár beszélgetős pódiumán

Később részben az álmaim tartották felszínen ezt a témát. Nagyon sokszor jelent meg bennük édesanyám, és ezek a felkavaró képsorok visszaíródtak a szövegekbe, oldva a közvetlen alanyiságot, segítettek mitikusabb távlatba, általánosabb szintre helyezni a kérdést. Megpróbáltam egyre inkább holisztikusan – de nem idealizáló módon – közelíteni az anyasághoz. Ebben segített az, hogy különböző vallási-kulturális hagyományokkal dolgoztam. A kultúrkörök közti csereforgalom mindig foglalkoztatott, ez korábban – a kevésbé személyesnek látszó – *Rítus* kötetemen látszik talán leginkább. A *Kitakart anyámban* a ciklusnyitó szövegek himnuszok vagy imádságok, ahogy tetszik. Van benne Dévakihoz szóló vers, megidézve a hindu mitológiát; Hathorhoz, az egyiptomi anyaistenőhöz írt darab; de istenanyaként Szűz Mária is megszólított lesz. Ezek a versek a spirituális irányultságukkal egyfajta feloldási lehetőséget kínálnak – abba az irányba terelnek, hogy másképp tekintszen az ember a halál eseményére, ne egyirányú folyamatként szemlélje az életet, ami a semmiből vezet a semmibe.

KT: Valamennyire meg is válaszoltad azt a kérdést, hogy nemcsak a nyelvi személyesség mintázatait működteted ezekkel a kitekintésekkel vagy a kötet holdudvarainak az ilyen típusú építésével. Tehát azzal, hogy például a Mária-himnuszok beszédhelyzeteit, prozódiai, motivikai, szimbolizációs eljárásait imitálod. Ezekre még rá fogok kérdezni, de most ugorjunk a nyitányhoz, hiszen ha az ember elkezd egy kötetet olvasni, akkor az az eset is előfordulhat, hogy az elején üti fel a könyvet. A *Ha elmondod, felébredsz* című vers ciklusokon kívül elhelyezett, szinte elől-

járó beszéd. Valamennyire programadó is abban az értelemben, hogy magában foglalja a költészet átváltóztató erővel bíró teljesítményét. A rítusok, varázslatok poétikai használata finoman szólva sem idegen tőled. Emlékszem, amikor hallgatók voltunk Goretity József tanár úr óráin, mennyire lelkes voltál, ha mítoszkritikai kérdések kerültek terítékre. Szóval, ott vagyunk a nyitánynál. A *Ha elmondod, felébredsz* reflektál az álomból való kilépésre, ugyanakkor – feljegyeztem magamnak – ez a szöveg egyfajta visszateremtési gesztussal él. Megemlítem azt az ökológiai közhelyet, hogy a halál után a test más élőlények tápanyagává válhat. Felbomlik, feloldja kötéseit, bizonyos értelemben produktív lesz. Hundertwasser testamentumában fontos hagyatkozás volt arról, hogy koporsótlan testét egy fa alá temessék. Minél hamarabb egyesülhessen a földdel. Az ő ökológiai szemléletéből természetesen következik mindez. A te versed viszont a hagyományos természeti körforgást és „feldolgozást” megfordítja, mert a versbeszélőnek egészen más lesz az óhaja... Beszelnél, kérlek, ennek a nyitánynak a tétjeiről, a kötet további részeihez való viszonyáról? Sok mindent kitisztítana, kitakarna, elfedne számomra.

ÁJ: Nehéz lenne ezt nem személyes szintről indítani. Az általad említett vers a második legrégebb mind közül, és – így utólag rátekintve – már jelzi is annak igényét, hogy itt egy nagyobb formát követelő feltámasztási kísérlet készülődik. A testnek egy belefoglaló funkciót tulajdonítunk, amikor a dualista szemlélet jegyében azt mondjuk, hogy van lelkünk, illetve pszichénk, egy mentális aktivitás bennünk-köztünk, ki-ki másképp nevezi ezt. Az anyagot

A kötet versei arra tesznek kísérletet, hogy előállítsák azt az egészlegest, akihez szólni lehet, még ha ez egy paradox vállalkozás is, hiszen épp az egység elvesztése adja az apropóját a beszédnek.

átható dologról volna tehát szó itt, de ott az örökké visszatérő kérdés, hogy a test organikus egysége nélkül hozzáférhető-e ez az aktivitás, hogy mi marad belőle. Sokféle lehetséges válasz született. A nyitóversben szimbolikus szinten az egységnek valamilyen visszaállítása próbálna megtörténni a nyelv mágikus erejére építve.

A kötet versei arra tesznek kísérletet, hogy előállítsák azt az egészlegest, akihez szólni lehet, még ha ez egy paradox vállalkozás is, hiszen épp az egység elvesztése adja az apropóját a beszédnek. A megszólítás látszólag lehetőséget teremt arra, hogy rekonstruáljuk ezt a személyt, és ehhez hozzátartozik a testi koherencia, ami felbomlásának nem vagyunk kitartó tanúi, ugyanis elrejtjük magunk elől, igyekszünk elkerülni ennek a szétesésnek a borzalmát, az ezzel való szembesülést. Pedig ez egy rendkívül érdekes biológiai folyamat. A test mulandósága innen nézve nemcsak ijesztő dolog lehet, hanem az élet újraértékelésére is alkalmat ad – a nyitóversben ez az egykori egész további létmódjainak a sorra vételével valósul meg. Mikor ez a visszafele lejátszott bomlás, testrestauráció megtörténik, az egyben arra is lehetőséget ad, hogy átgondoljuk, mennyire sok élő szervezet vesz részt mindabban, ami koherens egészé tesz bennünket, és abban is, ahogyan felszámolódik a test, amikor visszaadjuk a földnek.

Felkavaró élmény volt, amikor elmentünk a temetőbe, és láttuk, hogy 30 cm-rel lejjebb került a földszint a síron, lehetett tudni, hogy beszakadt a koporsó, tehát a bomlás nyomai megtestesültek. Még akkor is jöhetnek ilyen váratlan szembesülések, hogyha eltemettük a halottainkat. Volt még egy morbid tapasztalat: egy másik alkalommal megmozdult a föld a sír tetején. Valószínűleg egy vakond dolgozott valahol a felszín közelében, ami elgondolkoztatott: valójában milyen gazdag is ez az élővilág, amely az emberanyagot újra élettelivé teszi, át- vagy inkább visszaszervezi, elkeverve az anyafölddel, illetve a földanyával. Igen, ez egy természetes dolog,

még ha zavarban is vagyok, amikor erről kell beszélnem.

KT: A költészetnek épp az egyik nagy erőssége, hogy a látást és a láttatást zavarba ejtő módon is meg tudja tenni. Kifejező a megtestesülés, megtestesítés szó, amit említettél. És ez tovább is visz minket. A köteted huszonhat grafikát és egy festményt is tartalmaz, jelesen Imreh Sándor Menetmen és Balogh Kristóf József alkotásait. Megütözteti a szemünket egy pillanatra a képgazdagság, mert jól felismerhető pozíciókat azonosíthatunk: gyermek-anya, rokonság, temetés, személyes, intim együttlétek, meghitt, megrázó pillanatok. Ezek is jól kapcsolódnak a kitakaráshoz. A képeknek a szövegekkel együtt való lebegése, együtt lélegző entitása hogyan alakult? Ugye, vannak olyan képek, fotók a családi fotóarchívumból, amelyek tematikusan is visszaköszönnek szövegekben. Utalsz rá, hogy képeket nézeget a lírai én; és vannak olyan versek, amelyek már a beszkennelt fotóarchívummal való találkozásra reflektálnak. Ekkor már egy más stádiumban kerülhet közel az olvasó a képekhez. Aztán vannak érdekes trükkök: egy fotón alapuló festmény a borítón található, majd hogyha kinyitjuk a könyvet, az első, *Előhívás* című ciklusnak a nyitányaként grafikai formában tér vissza. A borítófestmény kap egy újabb létmódot. Megköszönném, ha beszélnél a képeknek és a szövegeknek az egymásra hatásáról, együttműködéséről, együttműködéséről.

ÁJ: Igen, gyakorlatilag a kézirat össze volt rendezve, de még a finomhangolás hátra volt, amikor a vizuális anyag készülni kezdett. Részint a kislányomnak, részint a képeknek a születése idézte elő a kiegészítés igényét, és ez nagyon produktív volt, mert hangsúlyt adott a körforgás fontosságának. A lineáris haladási irányból ez is segített kimozdulni, a ciklikusságot visszaidézni, a rituális szemlélettel együtt pedig nyitva a vertikális felé. Az, hogy van egy körforgás, ami természetes része az életnek, egyfajta feloldást jelent, ahogy az ég felé nyíló átjáró is. A *Kitakart anyám* címről elsősre a legtöbbször az ugrik be, hogy az anya van kitakarva, hiszen a borító erre erősít rá. Lényegében a gyerekalak takarja ki az anyát, illetve a versek maguk a személyt, miközben épp a megmutatás lenne az elvárt feladatuk.

A kitakarásnak van ugyanakkor a borító által elbeszéllettől eltérő értelmezése is – ha múlt időben nézzük: „kitakart anyám”, akkor egy olyan beszélő a megszólalója ennek a mondatnak, aki elszenvetted az anya általi kitakarást. Egy kapcsolatban ez a dinamika persze több irányú lehet, és metaforikus szinten is érthető a szó – mélyebb láthatóvá tételt, lemez-telenítést jelez.

Még ha elsőre panaszosnak tűnik is a második olvasat, a védelem alóli feloldozás egyfajta szabadságot is ad. Az, hogy nálunk a hagyományosan erős anya-fiú kapcsolat kiskamasz koromban megbomlott édesanyám betegsége miatt, engem hosszú távon megerősített, a jégen is megélek. Nem volt könnyű a kapcsolatunk, édesapám kiskoromban halt meg, onnantól anyukámra voltam utalva, aztán volt egy agyvérzése, attól fogva már inkább ő rám. Csak hát egy tinédzser nem alkalmas arra, hogy vállára vegye az édesanyjának a problémáit, hogyha depressziós. A címben ez az élmény is visszhangzik.

Harmadrészt a szövegben ott a „Kit akart anyám?” kérdés is – az első szóban benne van, a tagolással behallható ez a dilemma. Meg tudok-e felelni egyfajta elgondolásnak? Mit vártak tőlünk és mivé lettünk? Mit gondolhattak rólunk bizonyos helyzetekben? Mert minden szülő képzel valamit arról, milyen lesz a gyermeke felnőttként. Na, és ott az ehhez való hozzáférésnek a dilemmája is: mi az, amit még láthat ebből a szülő, és mi az, amit már nem? Ez bennem sokat dolgozik. Sokszor gondolkodom ilyen összefüggésben édesapámra is, aki nem láthatott felnőni. Lehet bennünk egy megfelelési vágy akkor is, hogyha iszonyatos távolságra vagyunk már ezektől az emberektől, akik az életünket elindították.

A kitakarás mozzanata vonatkozhat még arra is, ahogy egy folyamba oldódva elmosódik az álmoknak, a lidércnyomásoknak és isteni látomásoknak, a mitikus összefüggéseknek, az elképzelt és fizikálisan megélt dolgoknak a határa. Hiszen a saját megélt dolgokra is ilyen archetipikus történeteken keresztül tekintünk, könnyebben értünk meg helyzeteket irodalmi műveken, bibliai vagy mitikus elbeszéléseken keresztül. Részben a kötet himnikus szövegei is erre építenek, lehetőséget keresve arra, hogy a személyes tapasztalatok az álomszerű, archetipikus színtről felszínre törő dolgokkal, a kutatással elsajátítható tudással találkozzanak. A techné is szerephez jut, amikor mondjuk a Déméter-versben a hexameterformát visszaidézem, vagy a Szűz Mária-himnusznál az ütemhangsúlyos verselést alkalmazom, a ritmusra terelve figyelmet. Nemcsak szabadversek vannak ebben a kötetben, igyekeztem számot vetni a téma által előhívott tradícióból jövő kihívásokkal is.

KT: Érdekes, amit az összefolyásról mondasz, mert a könyved meg tudja csinálni azt is, hogy ezeket a beszédpozíciókat egymásba folytatja.

ÁJ: A képek és szövegek közti átjárás is fontos ilyen tekintetben, és nemigen válaszoltam még arra

a kérdésedre, hogyan is állt elő ez a szerkezet. A fotóalbum fontos meditációs platformmá vált az írásfolyamat során, sokszor egy-egy képi helyzet alapján kezdtem el rekonstruálni édesanyámnak a gyerekkori dolgait, elgondolni a falusi létmódot a saját emlékeimen keresztül, amelyek a szülei házához kötődtek, látni magam előtt, hogyan játszhatott ott kisgyerekként. Azért ezek nehéz szövegek, nem a könnyedség uralja az anyagot, de a gyerekkori képeim többségéből más sugárzik, gyakran inkább oldottság. Egyfajta ellensúlyt jelentenek így a felvételek, nem illusztratíván viszonyulnak a versekhez. Komplex nyelvi-képi dinamika alakul ki, helyenként akár fellélegzést, feloldást is hozhat a vizuális szint.

KT: Ez elég kísérteties feloldás. Feszültségókokat is mozgat, hogy vajon mi történik, mennyire billenti ki egyik a másikat. Igen, ez a könyv erénye.

ÁJ: Oszcilláció, váltakozás van a hangulatok között. Sok lehetőséget láttam abban, hogy egy-egy képre ránézve eszembe jutottak szövegek, szöveg-helyek, és ezeket össze is kapcsoltam, vagy éppen a szövegeket írva indultam ki képekből. Érdekesnek tűnt így együtt. Viszont közvetlenül a fényképet kötetbe rendezni? Összeraktam magamnak egy sorrendet a beszkenelt archív képekből, bekerültek a versek közé, de direktnek éreztem így az anyagot. Ráadásul ebben az időszakban találtam rá Juhász Ferenc *Anyám* című 1969-es kötetére, amelynek az öt hosszúverse iszonyatos-szédítő nyelven lüktet. Más poétikai eszményt követtem, tudtam, hogy viszonyítási pont lehet ez, hiszen feltűnnek benne felvételek, és nagy szerep jut a látomásosságnak nála is. A *Kitakart anyámban* az *Áttörve hullámon, ködön* az egyetlen olyan vers, amellyel szándékosan – ritmikailag és szóképek szintjén is – felidéztem ezt a nyelvhasználatot. Viszont nem akartam ugyanazt a könyvtárgyat érintő gesztust – az anya fényképek általi megidézését – egy az egyben visszajátszani.

A borítókép elkészítésére Balogh Kristóf Józsefet kértem fel. Imreh Sándor Menetmennel a katalógusához csináltam interjút akkoriban, ő érdeklődött készülő könyvem iránt, mi több, felajánlotta, hogy szívesen készítene hozzá grafikákat. A rajzok tehát neki köszönhetően készültek el, huszonhat kép – ilyen volumenű munkát nem mertem volna kérni senkitől. Mindketten elolvasták az anyagot, és ennek fényében kezdtek el dolgozni a felvételekkel, amelyek már ott voltak a megkapott fájlban. Balogh Kristóf Józsefnek nagyobb mozgástere volt, válogathatott – különféle technikákkal kísérletezett más-más hangulatú munkákat. Végül a festmények és grafikák sorából a kötetel azonos címen kiállítás is nyílt a

Méliusz Juhász Péter Könyvtárban, a debreceni bemutatóval egy időben.

KT: A *Tart-enged* című vers reflektál a képekre. A rajzokkal való találkozás lesz majd a versbeli imaginációnak a kiindulópontja. Ez a vers abból a szempontból is jól sikerült, hogy az egymástól elválasztható beszédpozíciókat – ki beszél kihez, ki szólít meg kit – összezavarja, elbizonytalanítja, ezáltal is fenntartva az érdeklődést, a feszültséget, a figyelmet, előállítva a kísérteties effektusát. Azt vettem észre, hogy az anya alakja nemcsak egy beszédpozíció, hanem egy időbeli áramlás és egy figuráció is. Egy kibomlás. Az ő ideje folyik tovább a beszélőben, aki belőle származik. A beszéde is belőle származik, és ő az, aki a beszédeben tartja. Az anya hangja már nem kívülről szólal meg, nem tud kívülről megszólalni, hiszen elhunyt, hanem a beszélő belső közléseként, belső beszédeként. Az egyik kérdésem: illúzió-e az, hogy a „te” beszédeben az „ő” ideje is megszólalhat? A másik kérdés felvezetője sem rövid. A könyv nagyon épít a test és a nyelv közös anyagára. A fizikai vagy szellemi leépüléshez, például a demencia tapasztalatához is hozzátartozik a felejtés, az identitás elvesztése, az önautoritás lebomlása. Mindez hogyan hathat a vers testére és a vers lelkére? Ezek a sérülések a te verseidben (a tördelésben, a képrendszerek kizökentésében, a vers hangzó szövetében) megjelennek-e? Illetve ez a problematika felmerült-e számodra költészeti kérdésként?

ÁJ: Izgalmas és lényeglátó, amit mondtál: a továbbélés mozzanata, a történetek felidézése erről szól, újra meg újra át akarunk örökíteni valamit. Ha

keveset tudunk megmutatni, ha épp az események körvonaltalansága, bizonytalansága adott, ha a rögzíthetetlenség tapasztalatával szembesülünk, az is beszédessé lesz. Sokszor ennyi marad, törmelékekből gazdálkodunk. Ez a demenciával élőkön különösen szembetűnő, a távoli asszociációk felülírják a valóságot. Más viszonyt feltételez, ha koherens történetet akarunk mesélni, és mást, ha ezt az egészet a maga esetlenségében, rendezetlenségében, a maga gyengeségeivel – és a sajátjainkkal – együtt tárjuk fel. Például azt éreztem, megtehetem, hogy akár közhelyeket is használjak, és egy emelkedettebb szólamra váltsak át, ha a versek beszédhelyzete azt kívánja. Sokszor a túlon túl ismerős helyzetek okozta megérintettség váratlan kibillentésével nyitható rá a figyelem egy-egy mélyebb összefüggésre. Hogy ez hol jobban, hol kevésbé található a befogadó tapasztalatával, egy másik kérdés. Nem is cél, hogy teljesen feloldjam az individuális megélést, mert nem tudok elvonatkoztatni az emlékeimtől. Vannak hozott dolgok, amikkel muszáj kezdeni valamit.

A továbbélés mozzanata tárul fel azzal, hogy a nyelvben újra mondhatóvá válik egy helyzet. Egy örökséget hozunk, a nyelv is mint örökség jelenik meg számunkra, az anya öröksége elsősorban – nem véletlenül nevezik anyanyelvnek. A költői képek, akár hapaxok – egyéni szóalkotások – is ebbe az örökölve adott nyelvi bázisba szervesülnek. De meg lehet mutatni a versek szokatlan tördelésével is, hogy egy közkeletű szó nem csak az, aminek elsőre tűnik, hogy a nyelv a használatban él, változik. Akár az elhomályosult etimológiai összefüggésre, akár egy véletlen nyelvi egybeesésre, többértelműsége is fel tudja hívni a figyelmet egy jól időzített elválasztás.

KT: Számomra olvasóként megrendítő volt a fragmentáltság méltóságának a megadása, mert úgy éreztem, az anyafigurához etikai állásfoglalásként is kapcsolódik, hogy nemcsak zárt formákban viszonyul hozzá a versek létrehozója. Nemcsak lekerekített, szép, megrendítő szövegeket hoz létre, hanem a más-tudatállapothoz hozzárendeli a töredezettségnek, a nem-egészlegességnek az izgalmas tapasztalatát. Éreztél-e az írás során olyan pillanatokat, amikor túlnőtt rajtad az élmény, a feladat, vagy megsemmisített? Éreztél-e olyat, hogy nem vagy képes továbbmenni; a nyelved rövidzárlatos lesz? Ha igen, gyakran kísérték az írást a megbicsaklások?

ÁJ: Rögtön az elején, ahogy született egy-két vers, ami közvetlen tapasztalatból indult ki, a gyász-folyamat részeként. Már akkor azt éreztem, hogy ezzel nem szabad még foglalkozni, később viszont azt, hogy nem tudok nem foglalkozni ezzel.

A beszélgetés közben Áfra János részleteket olvasott fel *Kitakart anyám* című könyvéből a könyvvásár közönségének

Mozgolódott bennem, a már megdolgozott tapasztalatoknak az esztétikai-poétikai vetülete érdekelt. Szerettem volna elérni azt a pontot, amikor már nem az érzelmileg felfokozott helyzet emléke vezeti az írásfolyamatot, hanem az írásfolyamat maga generálja az intenzív jelenlétélményt, ahogy általában is történik, ha írok.

Az eltávozott anya szórabírása – racionálisan nézve – nem lehet sikeres, ennek tudatában dolgoztam, miközben az is egyfajta párbeszéddé változhat bennünk, ha olvassuk a jeleket magunk körül, és hisszük, hogy a tudatok találkozni tudnak, hiszen össze vannak szálazva, és az álmokon keresztül mégiscsak érkezhettek válaszok. Vagy a vállalkozás sikere éppen az, ha felszínre kerül magának a nyelvnek – az anyától kapott nyelvnek – az elevensége? Végül is az új nyelvi helyzetek az anya ajándékai.

Hogy az álmok vizuális tapasztalatait az anyanyelvemre lefordítom, az is egyfajta dialógus eredménye. Megragadhatóvá teszem a megélt képsorokat. Ez egyfajta eredmény. Ugyanakkor ismerjük az álmainkat, milyen illékonyak. Hát igen. Egy ideig emlékszünk, aztán hopp, a nap végére már semmi nincs, csak egy benyomás. Nagyon gyakran kiesik minden, pedig olyan összetett volt, olyan izgalmas, annyi részlet tűnt fontosnak. Éreztem, hogy valamit üzeni akar, aztán hirtelen odaveszett a megragadás lehetősége. Ha valaki álomnaplót vezet, az talán segíthet ezt ellensúlyozni valamelyest, de a leírás, a fordítás maga sem egyszerű.

KT: „Anyám, az álmok nem hazudnak.” Utolsó kérdésem a következő: mit jelent számodra – túl a köteten – az a szó, hogy tanúság? Amíg ezen gondolkodsz, a magam részéről szeretném összefoglalni beszélgetésünk poétikai summázatát. Azért érdemes ezt a könyvet elmélyülten, lassan és sokszor olvasni, mert jól kísérletezik a személyességgel, az anyaság kérdésével. Sokat beszél az anyai önfeláldozásról, a kirekesztésről, a kiszolgáltatottságról, a privát élményeknek a nem egyértelmű átadási lehetőségével. Rendelkezik egy markáns, mégis szellős kompozícióval: a nyitóverset öt ciklusba rostálva ötvenhat költemény követi; mindegyik ciklus egy erős megszólító verssel kezdődik, kultúrtörténeti ismereteinkre is apellálva, kitágítva a kötet kultúrreferenciális terét (az *Egy ifjú Démétérhez* típusú szövegek). Egyszerre kelti az álomnapló és a liturgia érzetét. Aki olvassa a kötetet, be kell lépnie a beszélővel a gyászba, függetlenül attól, hogy éppen gyászol-e. Az olvasó is veled tart, végrehajtja például a bebalzsamozást, a szerveknek a kiemelését, valami másnak a bejuttatását az egyik versben (*Megtisztulás és más elszalasz-*

Más viszonyt feltételez, ha koherens történetet akarunk mesélni, és mást, ha ezt az egészet a maga esetlenségében, rendezetlenségében, a maga gyengeségeivel – és a sajátjainkkal – együtt tárjuk fel.

tott lehetőségek). Ez az interakció egyaránt jellemzője az írásnak és az olvasásnak. Én is mindig adok-kapok. Nemcsak a verseskötet ad nekem, hanem én is hozzárendelek a saját értelmezéseimben, a saját élménymegosztásaimban valamit. Elvégzi rajtam azt a hatást, ami egyszerre felszabadító, egyszerre önfelelő. Szóval, mit jelent számodra az a szó, hogy tanúság – túl a köteten?

ÁJ: Ha a tanulásra gondolunk...

KT: L nélkül. De lehet l-lel is.

ÁJ: Igen, nyilván a tanulást nem fogom tudni levonni, de ha a tanulásra gondolok mint lehetőségre, az azt hiszem, mindig egy vékony hárttyát jelent, egy áttetsző, sejtelmes felületet. Az, hogy mennyire vagyunk képesek közvetíteni, ami a túloldalon van, megmutatni valamit egy történésből vagy akár egy másik életből, örök kérdés. Annak a bizalmára vagyunk bízva, akivel megosztjuk az élményt, az ő ítéletén múlik, hogy hisz-e a tanúságtételnek. Egy tanúságtevő arra vállalkozik, hogy elmondja más helyett, amit átélt, amit meglátott, tehát már ő is helyettesít.

A szöveg törékeny dolog, egy elsőre áttetszőnek tűnő, de mégsem egészen tiszta felület, amelyen keresztül utólag rátekinthetünk történésekre. Törékeny, de másképp nem nagyon tudunk tanulást tenni a dolgokról, hacsak nem valamiféle képi, mediatizált formában, amelynek a hitele sokat devalválódott a mai világban. Ez a könyv, a *Kitakart anyám* a kép és a szöveg egymásra épülésében a megmutatás lehetetlenségét, esetlegességét felvilágosítva tanúsít. A képeken is szembevetődő, hogy sok mindent elrejtene. Van olyan tárgy, amit kevésbé dolgozott ki a grafikus, meghagyott kontúrként, más mozzanatokot viszont hangsúlyozott, plasztikusan ábrázolt, és szerintem – ha néha zavarba ejtően részletezőnek hatnak is – a szövegek ugyanezt a logikát követik. Nem tudnak mindent megragadni, és nem is ez a feladatuk.

Kolozsvár: válaszkereső estek a miniévadon

Öt előadást mutatott be tavaly késő ősszel zajló miniévadában a Kolozsvári Állami Magyar Színház. Ha közös pontot keresnénk az újabb és korábbi produkciók között, leginkább az, hogy különböző színházi nyelveken keresik a választ arra, miként és miért érdemes élni korunkban? Mi vár, vár-e valami az emberre a halál után? Mi marad az egyénből az elmúlást követően?

A showcase produkciói közül kettőre térek ki bővebben. A Tompa Gábor rendezte *Hamletet*, illetve az *Én vagyok a szél* című Jon Fosse drámát már több alkalommal méltattam az Újvárad hasábjain. Václav Havel *Kísértés* című művének előadásáról, melyet Michael Dočekal állított színpadra, a szerepeket alakítók iránti tiszteletből nem írok. Csak annyit vagyok kénytelen megjegyezni, a színpadi változat dramaturgért kiáltozott, miközben mi, nézők, csendben szenvedtünk.

Kisemberek, kis életek

Napok óta azon töprengek, tudnék-e távolságtartóan írni egy olyan előadásról, amin végig sírtam, még a szünetben is küszködtem a könnyeimmel. Végül úgy döntöttem, engedek a rám, öregasszonyra

gyakorolt hatásnak (mi lehet a színház célja, ha nem hatást kelteni?) és azt írom le, amit belőlem kiváltott a *Mi kis városunk* előadása.

Drámájában Thornton Wilder a nagy toposzokat – születés, szerelem, halál, boldogságkeresés – kisemberek kis életeire hangolta. A rendező, Jesca Prudencio megtartja a brechti értelemben vett elidegenítést, ugyanakkor ritka érzelmi kötődést alakít ki a színpad és a nézőtér között, beemeli a játékba a nézőket. Eltérően a szerzőtől, női szemszögből közelít a szereplőkhöz, mélyíti közöttük a kapcsolatokat. Noha az előadás metaszínház, ami a színpadon történik, az őszinte, hiteles, mélyen igaz az első pillanattól az utolsóig.

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

Kardos M. Róbert
és Albert Csilla a *Mi kis városunk* előadásban

|||||

Orbán Attila és Váta
Lóránd a *Tangó* című
szatírában

Az Ügyelő (narrátor), akit a színháztörténetben talán elsőként játszik nő, vezet minket, időben és térben megismertet a kisváros, Grover's Corners lakóival, az orvos és a lapszerkesztő családjával. Albert Csilla bravúros alakításában az Ügyelő néha „rendezi” a jelentet, máskor „kiszól” a színpadról. Figyelmeztetés ez, hogy amit látunk, az színház. Pedig ami a színpadon történik, az az élet maga. Mi is történik? Semmi különös. Az emberek megszületnek, felnőnek, tanulnak, szeretnek, örülnek és bosszankodnak, dolgoznak, esznek, alszanak, meghalnak. Élik a mindennapjaikat. Azt hiszem, ez a boldogság. A reggelek, az esték rutinja, a látszólag jelentéktelen beszélgetések, apró örömeik és bosszúságok. A legnagyobb esemény a születés, az esküvő és a halál.

Az előadás színpadképe és törtfehér jelmezei szaunát idéznek, melyben lassan folydogál az élet. Mozgatható dobozok alakulnak szobává, utcává, temetővé, kellékek nincsenek, a színészek pantomimmal érzékeltetik a tárgyakat. Mert nem a tárgyak, hanem az emberek, az érzelmek, a szavak a fontosok. A színészek erős színpadi jelenléte, viszafogott, ám szuggesztív, hiteles játéka meg sem kívánja a körítést.

Az Ügyelő végig a színpadon van, vagy a nézőtéren foglal helyet, jelzi az életszakaszokat, a múlt időt. S a színészek smink-, jelmezcsere, kellékek nélkül válnak felnőtté, illetve öregednek meg. Eljátsszák a szerelmet, meg a halált. A fiatal élet elvesztésének fájdalmát. Az élethez való ragaszkodást,

a megérkezést a valahovába, ahonnan nem lehet vagy nem érdemes visszatérni. Mert, ha elmúlik a pillanat, semmi sem lesz ugyanaz.

Wilder és Prudencio elgondolásában a halál után sincs minden lezárva. Csak – a rendező gyönyörű metaforája – ott, a valaholban mezítláb járnak, a finom homokon. („Porból lettünk és porrá leszünk” – jut eszembe.)

Az előadás kezdetén cipők sorakoznak a színpadon, amikbe belépnek a szereplők, amikor kezdődik a játék. A halál ott lebeg, mégis a *Mi kis városunk* az élet, a megélt pillanat ódája.

Lázadni a rendért

A színház a világot tükrözi, de mi történik, ha a világ kezdi tükrözni a színházat? Tessék körülnézni, észre tetszik venni, az abszurd dráma napjaink része.

Sławomir Mrożek 1964-ben írta *Tangó* című szatírját, mintha előre látta volna, mivé lesz a világ 2025-ben, amikor ismét bemutatják. A rendező, Keresztes Attila a családi történetet kivetíti a társadalomra, a világ jelen állására. A polgári bútorokkal, tárgyakkal berendezett térből elvesztek a polgári értékek. Az eklektikus jelmezek remekül mutatják a szereplők személyiségét, elképzelését önmagukról. A szobában rendetlenség honol, a tér lejt, de a tárgyak tartják magukat, még nem dőlt össze minden. A család – apa, anya, nagymama, nagybácsi, egyetemista fiú, unokahúg – körébe befészkelte magát Edek (Váta

Kiss Tamás, Román Eszter és Csutak Réka
A mi kis városunk című előadásban

42

Lóránd). A lakók füttyülnek a társadalmi konvenciókra, mindenki azt tesz, amit szeretne. Még némi harmónia is van közöttük, békében él itt a múlt és a jelen, mondhatnák a konvenciókkal az értékrendet is kidobták az életükből. Artúr, az egyetemista fiú (Gedő Zsolt) öltönyben jár és lázad. Mi ellen? – jön a kérdés. Lázadni a szabadságért szokás, de az nem hiányzik, teljes szabadságban élnek. A fiú rendet és értékrendet, a múlt konvencióit követeli vissza. Amikor Artúr rendet, fegyelmet, a múlt szokásrendjét követeli, nekem a hideg futkározik a hátamon, mert fél életemet abban éltem. Ez a fiú lényegében önmagát keresi, önmagát szeretné elhelyezni a világban. Segítséget nem kap, az őt körülvevő emberek önzőek, kicsinyesek, csak magukkal törődnek. Az egyének csoportja még nem közösség, nem társadalom.

A nagybácsi és Edek segítenek a fiúnak, hogy felépítse rendre, fegyelemre alapozott jövőjét. Katonás megfélemlítéssel az egyik, negédesen, képmutatóan utóbbi. Félni kezdek ettől az Edektől, és ez nem múlik belőlem. Kell ehhez Váta fergeteges játéka. Mire Artúr észreveszi, hogy a konvenciók kiüresedtek, a valódi értékek eltűntek, minden csak látszat – már késő. Edek, a kvázi nulla értékrenddel bíró, addig alig észrevehető senki magához ragadta a hatalmat. És már nincs szüksége Artúrra, a lázadóra.

Hogyan tovább? Ezt a kérdést fogalmazza meg a jobbnál jobb alakításokat felvonultató, nagyszerű előadás.

SIMON JUDIT

KOLOZSVÁRI ÁLLAMI MAGYAR SZÍNHÁZ

Thornton Wilder: A mi kis városunk

Fordította: Benedek Marcell / Kozma András

Rendező: Jesca Prudencio

Dramaturg: Vajna Noémi

Díszlet- és jelmeztervező: Bocskai Gyopár

Hangterv: Halmágyi Norbert

Szereplők: Albert Csilla, Kardos M. Róbert, Varga Csilla, András Gedeon, Daradics Hannah, Bogdán Zsolt, Csutak Réka, Román Eszter, Kiss Tamás, Laczó Júlia, Pethő Anikó, Laczó Vass Róbert, Buzási András, Dimény Áron

KOLOZSVÁRI ÁLLAMI MAGYAR SZÍNHÁZ

Sławomir Mrożek: Tangó

Fordította: Kerényi Grácia

Rendező: Keresztes Attila

Dramaturg: Szabó Réka

Díszlettervező: Kupás Anna

Jelmeztervező: Bianca Imelda Jeremias

Zeneszerző: Boros Csaba

Szereplők: Kántor Melinda, Orbán Attila, Szűcs Ervin, Kató Emőke, Gedő Zsolt, Váta Lóránd, Tótszegi Zsuzsa

Értelmezéskísérlet fecskékről, fészkekről, tövisokról és elmenésekről

Ongjerth Hanna: *Fecskefészek*, Tea Kiadó, Budapest, 2025

TANKÓ ANDREA (1997, Sepsiszentgyörgy) szociális munkás, út és hangkereső, magyar nyelv és irodalmat, komparatiztikát tanult, jelenleg Budapesten irodalomterapeutának tanul. A szociálisan hátrányos helyzet, a generációs szegénység és az elnyomás alakzatai foglalkoztatják. A gyerekek és a nők. Az emberek a tömegben. 2024-ben jelent meg első novelláskötete, *A ránc gyermekei* címmel.

Ongjerth Hanna *Fecskefészek* című első kötetével a 2025-ös Margó-díjra jelöltek listáján talákoztam. Majd a top 10-es listán ismét. A róla írt ajánlót olvasva elmentettem a fejemben sorjázó *egyszer elolvasom* könyvek közé. Aztán még aznap megláttam a kötetet a könyvtárban, pedig nem kerestem és általában nem is ebbe a könyvtárba járok. Csillagállás. Csak két hétre kölcsönözhettem, az új könyv polcon levőkkel így szokás. Két nap alatt kiolvastam.

Ongjerth Hanna első kötete könyvtárgyként is szép, finom mozdulatokkal kidolgozott, fecskéi az életfejezetek közötti oldalakon repülnek, határokat jelölve, átítelve. Borítója egyszerre töviskoszorú és fecskefészek, fecskefészek és töviskoszorú. Valamiféle eleve elrendeltség, bélyeg vagy csak szövetek alá ivódott test-részek? A kötet szereplőinek sorsalakulása, kimerevített pillanatai gyerekkortól kezdődően a felnőttkor fontos eseményein keresztül a töviskoszorú-fecskefészek szimbolikával fémjelezhető: „– Olyanok vagyunk, mint egy kibaszott fecskefészek – szólt aztán halkán. Ha ivott, csúnyán beszélt. De legalább nem érezte azt az állandó indulhatnékot. Olyankor nyugodtan tudott ülni. – Egymás hegyén-hátán nevelkedünk egy meleg, szűk kis

bugyorban. Pedig messzire vágyunk. Iszonyú távol ettől az egésztől. Aztán akárhová jutunk, mindig visszatérünk. Hiába próbálnál szabadulni, úgy végleg – fejtegette keserű mosollyal.” (83.)

A kötet szereplői, Ella, kinek nevét sipítva ejtik ki Németországban, Margit, aki Nápolyig menekül anyja és az otthoni léghőzár elöl és Endre, aki mindkét főbb női szereplő életének fontos része, Ella fiatalkori szerelmeként és Margit testvéreként, mind-mind keresik saját útjukat, hangjukat, testük és lelkük körvonalait.

A kötet keretes szerkezetű, időkezelésében váltakoznak a retrospektív és jelenbeli történések: gyerekkori és fiatalkori emléketételek, amelyek mintegy ok-okozatiságként kapcsolódnak a felnőttkori megélésekhez. A *Fecskefészek* szereplői kiskoruk óta magányosak és sok év távlatából, felnőtt mindennapjaikban küzdenek ezzel a magánnyal, a beilleszkedés nehézségeivel és sokszor lehetetlenségével, a gyerekkorból és az erősen zárt vallásosságból adódó hiányok, félszepségek, traumák feldolgozásával, saját maguk újraépítésével: „Jobb lett volna, ha az iskolai hittanórán nem elzárkózni és ítélni, hanem elfogadni tanítják meg. Kezdvé saját magával. Vagy ha szexuális felvilágosításképpen segítettek volna megérteni, hogy működik a test, ahelyett, hogy a biológia-előadásban a *Néma sikoly* levetítésével zárják rövidre a témát. Az egyház által jóváhagyott fogamzásgátlási módok helyett hasznosabb lett volna megtanulnia, hányféle lehet a szépség. Talán akkor...” (123.)

A munkahelyi milió, a külföldiség, az idegenség bénító, sokszor mégis felszabadító arca, az otthonok közötti külső-belső távolság, a szülői elvárásrendszer nyomásai, a fiatalkori félbeszakadt szerelem és az elképzelt, párhuzamos valóságok nyomasztó, mintegy végláthatatlan köröket indukálnak, amelyeket átszó a meg nem értettség és egy hosszan elnyújtott segélykérés: „A gondolatai ide-oda bukfenceztek. – Van a sarlósfecske, az tudod, milyen? Igazából nem is fecske, csak úgy hívják. Soha nem

száll le. Ha mégis a földre kerül, elpusztul. A lábai nem is járásra valók. Csak olyankor van nyugton, amikor költ. Képzeld el szerencsétlent, hogy utálhat ott kotlani. Ott kell ülnie, pedig ő a fellegekben érzi jól magát.” (83.)

Ongjerth empatikus, szeretetteli karakterábrázolásában helye van az iróniának, a rendszer- és túlbuzgó vallásosság kritikájának, a dühnek és elvesztettségnek, a vágyakozásnak és a köntörfalazástól mentes felszólalásnak. Margit, kinek beleláthatunk anyaként, feleségként végigvergődött időszakába és érezhetjük régről forrongó dühét, Endre, aki csendes keresztként hordozza magában gyermekkori cserbenhagyás-élményét, illetve Ella idegenség- és otthonosságtapasztalatai sokrétűen és érzékenyen tematizálják sokunk megéléseit. Legyen szó felnőttkori magányról, tabuizált testekről és szerepekről, vagy az elmenők és otthon maradók közt feszülő különbségekről. A csend megtörése gyakran elmarad, a kimondhatóság billeg, talaja ingoványos. Ebben a kötetben ezek között a pólusok között egyensúlyozunk.

Olvasatomban Ongjerth könyve szembemegy a(z el)hallgatással, vállalása, a valóság számtalan rejtett arcának és megélésének kihangosítása, fel-szabadító. Az egyéni sorsalakulások megérintő aspektusai mellett fontosnak tartom az anyaság szakralizálásával szembemenő demitizálást és a toxikussá váló vallásosságot, amelyek összekötik a regény három fő alakját, ugyanakkor túl is nőnek rajtuk, fel-felbukkanva a regényen túli mindennapjainkban.

„Minden tőle telhetőt megtett, hogy erősítse a lánya önbizalmát. Nem esett nehezére, biztosra vette, hogy nőnek lenni irigylésre méltó kiváltság. (...) Nem csak Máriát hívta meg az Isten - kezdte az elmélkedést Erzsébet, (...) Amint a várandósság alatt a magzat az anya hasában növekszik, az asszony részese lesz annak a misztériumnak, mely összeköti a földi létet az örökkévalósággal. Szent kapoccsá válik. Látjátok, nem véletlenül hívják ezt a néhány hónapot áldott állapotnak. A nő egész életében nem lesz olyan közel az Örökkévalóhoz, mint ekkor. (...) A

vajúdás fájdalma által megismétlődik a megváltás mozzanata.” (62 – 63.) Zsolozsmaszerűen hangzanak el a női test és anyaság mint szent elhívottság mondatai Erzsébet szájából, olvasás közben meg futkos a hideg a hátán, mert ebben a világban nincs más út, nincs más lehetőség a beteljesedésre, a fájdalom eufemizált, a szent küldetés az anyaság, ebben a világban a nőnek nincs rövid haja és nem válik el, ebben a világban megszűnik a dialógusok tere, a lányok és fiúk tisztasága feszélyező, nem önként vállalt. Ebben a világban sarkosak az igenek és a nemek, a felnövő generáció pedig csak egy járható útról tanul, és ez a szögletes, egypólusú világnézet béklyóként nehezedik a fiatal felnőttekre, amikor megtapasztalják, hogy életük, lelki és testi folyamataik gyakran teljesen másak, mint azt a Bibliából tanulták: „Mint egy kristályba fagyasztott, örökre megdermedt, gyönyörű mintájú bogárka, olyan volt ez az ősidőkből megmaradt érzés. Talán igaz, amit a költő mond, törődött bele lassacskán Ella, hogy a szerelem sokféle. Csak erről a Biblia sajnos semmit sem ír.” (156.)

A *Fecskefészek* az érzések és merőben különböző élethelyzetek széles skáláját járja körül, a szereplői közti kapcsolódások emlékeztetők vágyott és elképzelt, de talán eleve zsákutcásra rendelt összefonódásokra a *mi lenne ha, de közben sosem voltra*, emlékeztetők a hasonló mentális és lelki közeg lenyomataira. Margit, Ella és Endre saját lehetőségeikhez mérten, saját eszköztárukkal igyekeznek megküzdeni hozott mintáikkal, elakadásaikkal és a be nem teljesültség érzésével. S hogy sikerül-e? Ongjerth könyvében az egyéni megküzdésmódok sokfélesége még a válaszkísérletekben is kérdéseket vet fel. A megromlott kapcsolatokból, kialakult, béklyóként szorító szerepekből és elvárásokból való kilépés, legyen az válás vagy nyomtalanul eltűnés formájában, minden bizonnyal aktorrá tesz, de kérdés, meghozza-e a szabadságot: „Aznap este hiába keresték. Azt mondták, a temetés után nem ment haza. Se ide, se oda. A révész elengedte az evezőket, és megállt a folyó közepén. Ott, ahol senki nem lát-hatta.” (241.)

TANKÓ ANDREA

A gondoskodás női arca: Nyanyuci szerepe Ady életében

Oh, furcsa élet. Ady Endre titkos szerelme,
Európa Könyvkiadó, Budapest, 2024

SZEGEDI MÁRIA (Nagyvárad, 1999) a Partiumi Keresztény Egyetem magyar szakán végzett, majd szerzett bölcsész mesterszakos diplomát 2024-ben. Jelenleg a Plusz FM rádió szerkesztő-műsorvezetője. Elsődleges kutatási területe az erdélyi magyar nőirodalom.

Borbás Andrea és Csiszár Gábor közös munkája egyszerre gazdagítja az Ady-filológia forrásbázisát és a 20. századi nőtörténelmi kutatások diszkurzusát. A szerzők a költő kevéssé ismert műzsját és annak sokáig egyáltalán nem ismert életútját állítják filológiailag alaposan datált könyvük középpontjába. Sándor Lászlóné Bella (vagy ahogyan Ady nevezte őt, Nyanyuci) alakját és a költőhöz fűződő szerelmi-élettársi viszonyát ismerte az Ady-kutatás, a kapcsolat körüli homályosságot mindazonáltal jól érzékelteti, hogy a hölgy leánykori nevét is (Schreiber) csupán 2021 óta ismerhettük meg Kozák Péter révén.¹ A kötet egyedülálló módon ötvözi a tudományos alaposágot és az olvasmányosságot, hiszen az Ady–Nyanyuci levelezés részleteit és a kontextust bemutató elemzéseket úgy találja, hogy a szélesebb olvasóközönség számára is élvezhető marad, akár egy Nagyvárad–Budapest vonatúton eltöltött idő alatt is könnyen befogadható. A szerzőpáros olyan tényeket tár az olvasóközönség elé, amelyeket korábban a legnagyobb Ady-monográfusok (köztük Schweitzer Pál, Vezér Erzsébet vagy Péter I. Zoltán) sem ismerhettek.

A hézagpótló könyv két nagyobb egységből áll. Az első részben a szerzők tanulmánya olvasható, amely Ady és Bella kapcsolatát nem csupán életrajzi adatok, hanem a korabeli társadalmi és kulturális kontextus összefüggéseiben vizsgálja. A második rész a fennmaradt levelezést közli teljes terjedelmében, primer forrásdokumentumokat, összesen harmincöt plusz egyet (utóbbit Boncza Berta írta Sándornénak), mindezt gazdag jegyzetapparátussal kísérve. Ez önmagában is jelentős teljesítmény: Ady leveleinek egy része ugyan ismert volt, Nyanyuci válaszai azonban mindeddig az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának zárolt anyagában pihentek, így a kutatók számára is javarészt hozzáférhetetlenek maradtak. E hiányt pótolja a kötet, amely a kétirányú levelezést mint fontos ego-dokumentumokat együtt, magánéleti és társadalmi kontextusba helyezve tárja az olvasók elé.

45

Schreiber Bella édesapja földbérlő volt Nagyszalontán. Bella 1886. szeptember 17-én született Mezőberényben, 1906-ban kötött házasságot Schwarc(t)z László földbirtokossal, aki 1907-ben Sándor Lászlóra magyarosította nevét. Házasságkötésük után Nagyváradon az egykori Ezredévi emléktér (a mai Piața Libertății) 20. szám alatt laktak, az épületet később lebontották. A házaspár 1912-ben Budapestre költözött, ahol Sándor László többedmagával bankot alapított, de tulajdonostársa kiforgatta vagyonából. Ekkortól megromlott a mentális állapota, morfiumfüggő lett, Bella pedig szintén morfiumfüggőség és idegösszeroppanás miatt került abba a szanatóriumba, amelyben 1913-ban Ady Endre is kezelte magát.

A kapcsolat kezdete ennek az évnek a tavaszára tehető, amikor Ady egészségi állapota (állandósult alvászavarok, idegi kimerültség és súlyosbodó alkoholgondok miatt) ismét megromlott, újabb szanatóriumi kezelést igényelt, ekkorra ráadásul túl volt már a Lédával való ismert szakításon, s márciusban Hatvany Lajos hathatós közbenjárásával a Graz melletti Maria-Grünbe vonult be gyógykúrára. A szanatóriumban fiatal nők, feleségek, rajongó asszonyok

¹ Kozák Péter a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, kutatásait a *Névpont*on jelentette meg. Lásd itt: Kozák Péter: *Ady Endre titokzatos szerelme. Ki volt Sándor Bella?* <https://nevpont.hu/tanulmany/ady-endre-titokzatos-szerelme-04370> (letöltés ideje: 2025. október 27.)

vették körül. Ady életében az 1912 utáni időszak a „kis női csukák”, majd az érett férjes asszonyok időszak, a fellángoló vonzalmaké, amelyek többsége akkor sem volt komolyan vehető, ha a költő nem egy műzsával (budapesti vagy temesvári úri asszonnyal) hirtelen jött ötletként házassági terveket is szőtt. Mégis, közülük Sándor Lászlóné Bella különleges szerepet kapott.

Ahogy azt Kovalovszky Miklós is lejegyezte, Ady „épp egy évvel az *Elbocsátó, szép üzenet* után ismerte meg Nyanyucit.”² Ady Hatvanynak 1913. május 11-én küldött levelében épp távozásáról ábrándozott így: „Tébolyítóan fájó hely már ez a Grün: most már hamarosan szabadulni szeretnék, bár a doktorok helytelenítik konok sietségem.”³

Ekkor azonban megérkezett Bella. Morfiumfüggőséggel, egzisztenciális nehézségekkel küzdő családanyaként nem a végzet asszonya, hanem a gondoskodó, anyáskodó társ figuráját testesítette meg – ezért kaphatta Adytól a Nyanyuci becenevet. Arra pontos adatot nem adnak a korabeli dokumentumok, hogy Bella melyik napokon érkezett a szanatóriumba, sőt a nevét sem találni a hivatalos szanatóriumi feljegyzésekben. Ennek oka valószínűleg férje csődöt mondott vállalkozása és leromlott egészségi állapotuk okának a titokban tartása volt. Kapcsolatuk Adyval mindenesetre sorstársi jellegű lett, vagy – ahogyan Boka László említi – „egzotikus-sorstársias”,⁴ mely túlmutatva a szanatóriumi heteken közel másfél évig tartott. Ez idő alatt Ady egyéb nőügyeiről is beszámolt Bellának, aki türelmes és alkalmazkodó volt, eleve realiztikusan állt kettejük kapcsolatához, mondván, ő nem szándékozik férjétől elválni. Bella felismerte, hogy Ady a Léda-szerelem utáni esztendőben belevetette magát a hódoló karjaiba, de az „ifjú karok kikötőjéből” is menekülőben volt már, inkább egy önzetlen, megértő, anyásan meleg, elvárások nélküli kapcsolatot keresett. Az asszony később is, Adyval való viszonya végét követően, amikor férjével rendezni igyekezett életét, kitartó szeretettel fordult a költő felé. Boncza Berta is megismerkedett vele a későbbiekben, akivel leveleztek is, s aki rokonszenvébe fogadta. A történet most közölt rész-

letei színesen rajzolják ki az Ady-Nyanyuci kapcsolatot ívét.

1913 júliusában Nyanyuci Nagyváradra utazott, Ady pedig követte: találkozásuk az asszony emlékei szerint egy reggelig tartó mulatozásba torkollott, barátok társaságában. Augusztus végén mindketten Pestre költöztek, ahol az asszony szerint naponta találkoztak, lényegében a következő év májusáig együtt éltek. Viszonyuk ekkor vált meghitté, szerelemmé, bár Ady számára ez nem jelentett kizárólagosságot, inkább kötöttségek nélküli kapcsolat volt. Párhuzamos, rövidebb flörtjei, szerelmei és testi kapcsolatai voltak közvetlenül Nyanyuci előtt, s e másfél év alatt is, köztük a legjelentősebbek Mylitta (Machlup Henrikné Zwack Emma Mária), Kicsi (Weisz Ferencné Kossak Aranka) és Zsuka (Dénes Zsófia). Majd 1914 tavaszától jött Csinszka, azaz Boncza Berta, akivel Ady régóta levelezett, s akit rövidesen el is jegyzett. Nyanyuci mindazonáltal különleges helyet foglalt el a költő életében, még ha „versszerű” nyoma a kettejük közötti szerelemnek a költészetében gyérnek is mondható. Együtt utaztak az Adriára, Fiuméba és Velencébe, Ady 1913 végén és 1914 elején gyakorlatilag Sándornéval élt Pesten, aki elfogadó és megértő volt, nem tört ki hisztérikus számonkérésekben, sőt baráti és kényeztető társ volt, akinek Ady elmondhatta folyton változatosságot kereső természetéből adódó gyengeségeit, akár félrelépéseit is.

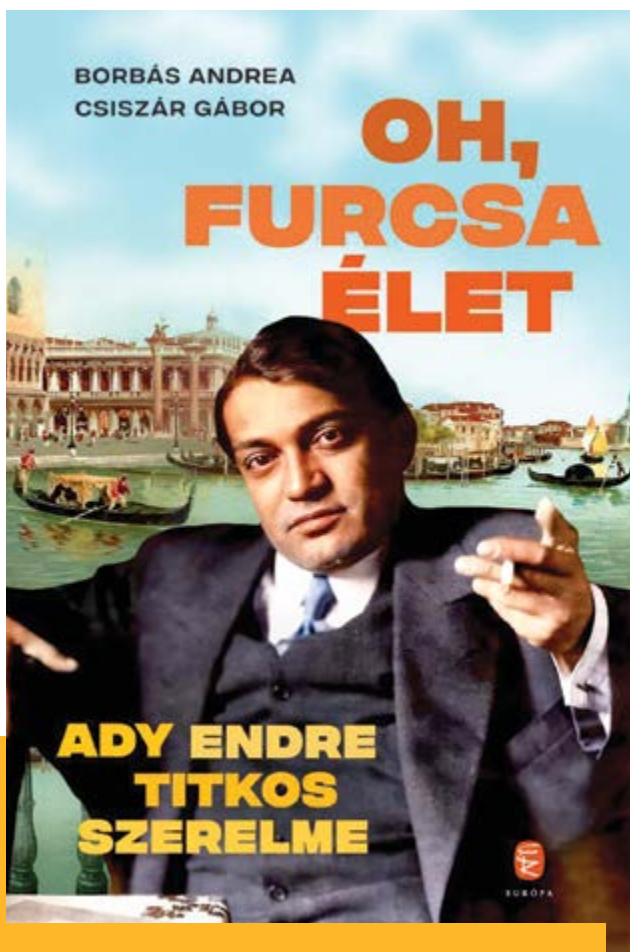
A barátok és kortársak nem egy ízben azonban aggodalommal figyelték a kapcsolatot. Ennek legfőbb oka, hogy Ady ekkorra már súlyosbodó alkoholizmussal, kóros alvatlansággal és idegrendszeri problémákkal küzdött, gyakori szanatóriumi kezelésekre szorult, míg Nyanyuci nem tudott megszabadulni morfiumfüggőségétől. Ady környezete joggal tartott kapcsolatuk romboló hatásától. 1914 áprilisában, egy erdélyi út során Ady Nagyváradon megszakította utazását, hogy találkozzon Fehér Dezsővel és feleségével. Bella apja ekkor személyesen kérte Fehéréket, hogy beszéljék rá a költőt a szakításra. A barátok unszolására Ady valóban írt egy szakítólevelet, ám másnap már telefonon biztosította Bellát, hogy azt kényszer hatására tette, és senki sem választhatja el őt a „világ legjobb ápolónőjétől”.⁵ A végső eltávolodást végül barátai, köztük Emőd Tamás is segítették: mulatozással terelték el Ady figyelmét, majd felültették a kolozsvári vonatra,

² *Emlékezések Ady Endréről IV.* [S.a.r. Kovalovszky Miklós], Akadémiai, Budapest, 1990. 765.

³ Belia György–Szalai Anna (szerk.): *Ady Endre levelei.* II. kötet 1903–1913, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1983. 505.

⁴ Boka László: *Ady Endre nagyváradai kapcsolathálója.* In: Bíró Annamária–Boka László (szerk.): *Értelmiségi karrier-történetek, kapcsolatháló, írócsoportosulások.* 4. Reciti – Partium, Budapest–Nagyvárad, 2021. 127.

⁵ Péter I. Zoltán: *Ady szerelmi életének alakítója.* Várad, 2014/5. https://epa.oszk.hu/00100/00181/00098/EPA00181_varad_2014_05_1151.htm (letöltés ideje: 2025. október 27.)

A 2024-ben az Európa Könyvkiadó gondozásában megjelent könyv borítólapja

amely Csucsára vitte Boncza Bertához, bár ez az első találkozás a későbbi feleséggel köztudottan igen felemásra sikeredett.⁶ Hegedűs Nándor szerint Nyanyuci haláláig követte barátságával Ady Endrét, de a sírig nem. Azon a napon ugyanis, amikor a költőt eltemették, meghalt Nyanyuci férje, Sándor László is, „így ez a hű barátnő nem kísérhette ki a nagy halottat utolsó útjára.”⁷

A kötet fontossága több szinten mérhető. Egyfelől nőtörténeti szempontból új fejezetet nyit: Sándor Lászlóné Schreiber Bella alakja azt mutatja meg, hogy egy nő – saját függőségei és a társadalmi

⁶ Bővebben lásd Boka László: „Az elsüllyedt utak”. *Mindenségkeresés, belső vívódások és a kiüttlanság tapasztalata az Ady-életműben*. In „Valaki útravált...” – Az úton levő és kiütlő Ady Endre. [Szerk. Boka László és Rózsafalvi Zsuzsanna], OSZK–MMA Kiadó, Bp., 2019. 234.

⁷ Hegedűs Nándor: *Kis kék dereglye. Ady ismeretlen szerelmei*. 2. rész. Magyar Nemzet, 1961. december 29. 4–5.

elvárásrend, valamint egzisztenciális terhei ellenére – miként tudta a gondoskodás ösztönével kíséreni egy önpusztító művész életét. Másfelől filológiai értelemben is jelentős, hiszen a levelezés teljes körű közlése elsőrendű forrásanyag. A levelek révén plasztikusabbá válik a költő magánélete, és új szempontok nyílnak betegségeinek, szanatóriumi tartózkodásainak, valamint kapcsolati hálójának értelmezéséhez. A kötet így egy árnyaltabb Ady-portréhoz járul hozzá. A kanonizált műzsák, legfőbb szerelmek – Léda és Csinszka – mellett Nyanyuci nem a nyilvános reprezentáció, hanem a rejtett intimitás alakja: egyszerre volt szerető, ápoló és titokban maradó társ. Kapcsolatuk nem az esztétikai inspiráció irodalmi mítoszába illeszkedik, hanem a mindennapi gondoskodás, a betegség, a függőségek és a testi-lelki sérülékenység összefüggéseiben értelmezhető. Éppen ezért tekinthető Borbás Andrea és Csiszár Gábor közös munkája nem csupán az Ady-filológia fontos, új kiegészítésének, hanem a 20. századi magyar nőtörténet kiemelkedő forrásdokumentumának is.

A könyv nemcsak a történeti adatokkal bánik precízen, hanem az életrajzi rekonstrukciót is irodalomtörténeti érzékenységgel végzi el. Borbás és Csiszár vállaltan párbeszédbe lépnek az Ady-életrajzok hagyományával: új fénytörésbe helyezik a Lédától Csinszkaig ívelő női panteont, s azt is megmutatják, hogy a költő életében létezett egy harmadik, „árnyékban maradt” típus – a gondoskodó nőé, aki nem műzsaként, hanem a törődés alakjaként volt jelen, ahogyan azt a következő sorok is jól mutatják: „...én leszek a rabnő, aki mindent elbír, csak azért, hogy az ő drága urát...mint a gazda, ilyen féle értelemben gondolom, láthassa, gondozhassa.”⁸

A bevezető tanulmány filológiai megbízhatósága és a remek jegyzetapparátus révén a gondosan szerkesztett kötet egyaránt hasznos a szakmai közönség és az érdeklődő olvasók számára. Az aprólékosan rekonstruált életrajzi adatok – lakcímek, utazások, időpontok, orvosi kezelések – nemcsak a történet hitelességét erősítik, hanem a korszak társadalmi miliójét is érzékeltetik. A levelek nyelvezete külön tanulmányt érdemelne: Ady ironikus, sokszor önreflexív, játékosan önpusztító hangja mögül gyakran kibukkan a kiszolgáltatott egyén, akit Nyanyuci sem istenít, hanem gondoz, félt és akár a háttérbe is vonul annak érdekében, hogy a költőt ne veszítse el – s ezzel újrarájzolja az alkotói nagyság és emberi gyarlóság határait.

⁸ Sándor Lászlóné – Ady Endrének, 1914 márciusa. Lásd a kötet 158. oldalán.

Hiányosságként mindössze annyit érdemes megemlíteni, hogy a névmutató elmaradása megnehezíti a kutatói tájékozódást – egy ilyen részletességű és forrásértékű kötet esetében ez különösen hasznos lett volna, hiszen a könyv anyaga bőséges, a levelezés és a kísérőtanulmány számos, egymással összefonódó életrajzi alakot és helyszínt mozgat meg. Ezt a hiányosságot némileg pótolja a kötet végén a Nyanyuci-kapcsolat kronológiája, ahol soron követhetjük a történéseket.

A könyv címét ihlető Ady-vers, az *Óh, furcsa Élet* eredetileg a *Nyugat* 1913. október 16-i számában közölt „Négy címtelen vers” utolsó darabja volt. Önálló címet csak később, a *Ki látott engem?* című kötetben kapott. E versek ihletője aligha egyetlen nő vagy érzés lehetett, inkább Ady akkori szerelmi életének összetett tapasztalataiból születhettek, vagyis Mylittától Nyanyuciig. Mégis, a kötetben való közléskor a cím alatt már az állt: „Sándor Lászlóéknak, szeretettel”, vagyis Ady tapintatból nem a hölgynek, hanem a már kibékült házaspárnak ajánlotta a verset, benne ellen-
tétés sorokkal, akár (ön)ironikus hangokkal.⁹

*Be jó, hogy valaki majdnem kell,
Be rossz, hogy én egy tréfa,
Hiúság, Ady, senki sem vagyok,
Csak egy ötlet,
Egy fogás néha.*

A kötet szerzői az előtanulmányban kiemelik ugyan, hogy a címadó verset Bella visszaemlékezései szerint Ady a nő férjének írta, aminek alapmotívuma a gúny volt, hiszen Ady célzott is arra, hogy Sándor László nem látta benne a bálványt, a nagyot, csupán azt, akit túrni kell a társadalmi konvenciók

szert.¹⁰ A most megjelent kötetben ugyanakkor helytelenül – feltételezhetően sajtóhiba miatt – „Sándor Lászlóéknak, szeretettel” jelenik meg a cím alatti ajánlás... Magából a kötetből kiderül, Bella visszaemlékezésében legalább kilenc korabeli verset követelt magának, sőt egy ponton azt állította, ő a versek Mylittája.¹¹ E szerelmi kapcsolat sajátossága, hogy ha Bella nem is kapott konkrétan neki címzett, egyértelműen neki ajánlott vagy hozzá írt verset, az 1913 és 1914 nyara között született költemények „nő-vonatkozásai” kétség kívül őrá is utalnak, aki ragaszkodásával, gondoskodásával, otthonos nyugalmat teremtett számára, s akitől Ady – a monográfus Schweitzer Pál szerint is – a legtöbb gyöngédséget kapta ekkoriban.

Az *Oh, furcsa élet. Ady Endre titkos szerelme* túlmutat a filológiai feltáráson: a gondoskodás, a függőség és a női láthatatlanság kérdéseit olyan összefüggésben tárja elénk, amely meglepően kortársnak hat. A könyv azt is megmutatja, hogy a „nagy költő” mítosza mögött mindig ott rejlik egy másik történet – a csendes jelenléte, aki táplál, véd és tartja a törékeny rendszert, amíg bírja. Sándor Lászlóné Schreiber Bella alakja így nem csupán egy Ady-életrajzi epizód, hanem annak példája is, miként formálhatja a gondoskodás – ez a látszólag passzív, valójában mélyen emberi gesztus – a művészi létet és az emberi sorsot. Borbás Andrea és Csiszár Gábor munkája ezzel nemcsak a múltat írja újra, hanem finoman emlékeztet arra is, hogy minden nagy életmű mögött ott húzódik valaki, akinek a történetét még csak most kezdjük el elmondani, megismerni.

SZEGEDI MÁRIA

⁹ Vö. *Emlékezések Ady Endréről* IV. i. m., 778.

¹⁰ Lásd a kötet 76. oldalán.

¹¹ Lásd a kötet 75. oldalán.

Egy diktátor megértésének kísérlete

Kritika a *Quisling: A vezér utolsó napjai* című filmről

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Debrecenben él.

Mit üzen a múlt? Tudunk-e tanulni a történelemből? Hogyan segíthet ebben bennünket a filmművészet? Egyebek mellett erről is szó esett a miskolci CineFesten, ahol múlt szeptemberben többek között Norvégia, illetőleg a skandináv térség került reflektorfénybe pár napig a filmek által. Sőt, ezen túlmutatóan e térség felől ablak nyílt az északi államok szomszédságára is, az éppen háborút vívó Oroszországra és Ukrajnára. Ami már csak azért is érdekes, mert ehhez a látószöghöz a közép- és kelet-európai ember ritkán fér hozzá. Ritkán nézünk skandináv szemszögből a második világháborúra és eleve a Szovjetunióra, holott északról nézve, egy másik perspektívából közelebb kerülhetünk a mostani történések megértéséhez is.

Kelet-Európából nézve a világ nagy történelemkönyvében lábjegyzetnek hathat Norvégia második világháborús szerepvállalása. A két régió egymással nem igazán érintkezett. Ám a skandinávok nem feleltek Vidkun Abraham Lauritz Jonsson Quislinget, akire mások csak Hitler „legkevésbé ismert kiszolgálójaként” emlékeznek, már ha emlékeznek. Eric Poppe rendező nem is hagyja elhalványulni az emléket, legújabb filmjével is Norvégia második világháborús múltjának rétegzett megértésére készlet.

Nem idegen ez tőle. Már a 2016-ban bemutatott *A király választása* is hasonló húrokat penget. Ott Poppe a norvég uralkodócsalád szemszögéből igyekszik megérteni a német megszállási kísérletet. 2024-ben visszatért a témához, mintegy folytatva a történelmi szembenézés-kísérletet. Ekként a *Quisling*:

A vezér utolsó napjai már nem a király, hanem a kollaboráns kormány vezetőjének figuráján keresztül próbál szembenézni Norvégia világháborús múltjával. Méghozzá úgy, hogy a norvégokat egymással is szembefordító Quisling személyiségét, motivációit, Istenhez való viszonyát, kulturális örökségét, illetve úgymond norvégságát igyekszik közben feltárni.

A film nem csupán a Hitlert másoló vezér/führer/fører jellemrajza, hanem a bábkormányt eltűró norvég társadalom tükre is. Aktuális téma. Pláne, hogy a múlt újrakeretezése egyre erősödő világtrend, ez alól a skandináv térség és szomszédsága sem kivétel. Gondoljunk a nagy honvédő háború és Sztálin restaurációjára. Az ukrán Bandera szerepének újrvizsgálására. A populizmus erősödésére. És arra, hogy a filmművészet visszanyúl a második világháborús portrékhoz, ahogy példa erre a Göring-film is, a *Nuremberg*, amelyben Russel Crowe játssza a főszerepet.

Jó esetben a filmművészet nem csak éberen tartja az emlékezetet, hanem egyszerre segíthet a múlt, valamint a jelen megértésében. Pláne, hogy a filozófusok, politológusok, történészek s a mostanság fókuszba került különféle országszakértők egyre többet hangoztatják, a lezártak hitt második világháborús múlt utórezgéseit érzékelhetjük a XXI. század eleji világpolitikai eseményekben. A történelemnek, úgy fest, még sincs vége. Az új aktuálpolitikai fénytörések felől nézve újraíródnak a történetek. Újszerűnek ható narratívákon keresztül értelmezzük a már mozgóképes dokumentációval is bíró XX. századot. Kiváltképpen a II. világháborút és az abból következő hidegháborús eseményeket, amelyek a mában is éreztetik hatásukat. Poppe filmje részben erre hívja fel a figyelmet.

Erre erősített rá a film megtekintése után a norvég nagykövet is, aki a miskolci filmfesztivál záróünnepségén mondott beszédet. Amellett, hogy igyekezett nem tipikus norvég szégyentörténetnek feltüntetni a *Quislinget*, arra biztatta a közönséget, hogy mind a mában, mind a múltban keressen párhuzamokat a saját hazája történelmében, filmjeiben. Ez azért is elgondolkodtató, mert a magyar Quislingnek

megfelelő Sztójay Döme egykori miniszterelnök figurája alkalmas is lehetne erre. Csak még senki nem vitte filmre, hogy az egyébiránt Dimitrije Sztajakovics néven született katona, diplomata és politikus miként lett egykoron Magyarország vezetője. Mint ahogy Szálasi naplójából se csinált még senki filmet, és Antonescu játékfilmes portréján keresztül sem kerülhettünk közelebb a mai Románia megértéséhez. Már ha nem vesszük ide a Radu Jude-filmet („*Nem érdekel, ha barbárokként vonulunk be a történelembe*”).

A norvég történelem krízispontjait előszeretettel vizsgáló Poppe példamutató ebben. Olyan fikciós filmet készített, amely dokumentumokból, egyik főszereplőjének naplóbejegyzéseiből indult ki. Mondhatjuk, hogy a napjainkban is divatos oral history feljegyzéseket vette alapul. A regnálása után őrizetbe vett és a tárgyalására készülő diktátor mellé ugyanis kirendeltek egy Peder Olsen nevű papot, aki a Quislinggel való találkozásairól és benyomásairól naplószerűen feljegyzéseket vezetett. Leginkább ebből a perspektívából látjuk a börtönkörülmények között önmagával is szembenézni kényszerülő főszereplőt. Mivel a forgatókönyv egy spirituális vezető naplójából származtatható, a rendező kidomborítja, hogy a filmhez a két vallásos neveltetésű ember morális küzdelmének és egymás felé fordulásának leirata szolgáltatta az alapot.

Poppe persze nem csupán a látogatásokról naplót vezető pap felől közelíti meg a rangját veszített „nemzetvezetőt”, hanem párhuzamosan a Quislinget felépítő nő, Maria szemén át, és az ő szerelmi kapcsolatukon keresztül is láttatni igyekszik a címszereplőt. A zárkózott, bizalmatlan Quisling és a gyón-

tatójául kijelölt fiatal egyházi társadalmi rangban és elvi kérdésekben elsősre ellentétesnek hatnak. Ám Poppe a pap karakterrajzát is szépen felépíti. Ehhez megint csak egy női szereplőt, a pap feleségét, Heidit hívja segítségül. A vészkorszak embermentő tevékenysége rajta keresztül kap hangsúlyt. A rendező a kapcsolatukon keresztül világít rá a norvég kollaboráns kormány zsidópolitikájára és Quisling felelősségére is. Ajtót nyit afelé is, hogy könnyen egyenlővé válik két ember, ha saját démonjaival kényszerül szembenezésre. A saját bűn súlya egyenlővé tehet két embert.

Tehát a film sokrétűen igyekszik bemutatni az egyébiránt jó képességű admirálisból diktátorra előlépett szereplőt, aki a norvég háborús közállapotokért felelősséget vállal, de a társadalmat feldúló helyzetért büntudatot nem érez. Illetve a papot, aki családja féltése folytán sorsukra enged ártatlan embereket. A vallásos átszítaltságú történet a farizeus és a vámszedő bibliai történetén keresztül hozza közelebb a papot és Quislinget nem csupán egymás, hanem saját maguk megértéséhez. A háború poklában való morális őrlődés kérdése mellesleg ismerős lehet Fábri Zoltán *Az ötödik pecsétjéből*, illetve már a cellai kamarakörülmények könnyen megidézhetik Kovács András *Hideg napok* című filmjét. Azzal együtt is, hogy a *Quisling* elsősorban nem a kisember, hanem a legfelsőbb vezető természetrajzának feltárása segítségével igyekszik megérteni az embert.

A Quislinget alakító Gard B. Eidsvold kimagasló. Bár hozzá kell tennem, a norvég államfőről jóval kevesebb filmes dokumentáció maradt fenn, mint mondjuk Hitlerről. Quisling karaktere már csak ezért

50

A Quislinget alakító
Gard B. Eidsvold
alakítása kimagasló
filmszínészi játék

*A film nem csupán a
Hitlert másoló vezér/
führer/fører jellemrajza,
hanem a bábkormányt
eltűrő norvég társadalom
tükre is*

sem ivódott be annyira a köztudatba, hogy megformálásával kapcsolatban komoly elvárásai legyenek a nem skandináv nézőnek, mint amelyeneket mondjuk *A bukásban* Hitlert alakító Bruno Ganz felé támasztottunk.

Érdekes volt a Lisa Carlehed által alakított ukrán származású Maria, leginkább azért, mert sokszor a férjével oroszul kommunikáló, akcentusos karaktere egy Skandinávián túlmutató történelmi látülethez is hozzájárult. Ez részben a forgatókönyvírók érdeme. Továbbá maradandó élmény a Quisling tinédzser őrét, Arvidot alakító Arthur Hakalahti játéka, aki bár háttérszereplőt alakít, ám annak kidolgozottsága szintén a forgatókönyvírók maximalizmusát dicséri.

Ki kell emelnem a film színvilágát, mely az utólag újraszínezett fekete–fehér filmek hangulatát hozta, kissé sejtelmesen sötétre vett fényeléssel. A rekonstrukció a film sajátja is. Mert a bevágott archív felvételek párbeszédben vannak az újraforgatott stilizált megfelelőikkel. Viszonylag kevés külsőt látunk. Az enteriőrök is a háborús elsötétítést idézik. A félig behúzott függönyök mögötti lakásbelső és a szűrt fényű cella képei egységességet mutatnak,

mintha mindenki be lenne zárva... többek között magába.

A Quisling: A vezér utolsó napjai úgy sűríti magába a történelmet, hogy az idő nem a fogvatartás napjaira redukálódik, hanem az egyének múltja, a történelmi múlt és a jövőnek szóló üzenetek egyszerre jelennek meg benne. A teológiai átszítátság az emberi dilemmán keresztül kölcsönöz ezeknek a kérdéseknek örökérvényűséget. Akik vevők ezekre a témákra, azok fogják szeretni a filmet. Nekem nagyon tetszett.

BERETVÁS GÁBOR

QUISLING: A VEZÉR UTOLSÓ NAPJAI (norvég fim, 2024)

Rendező: Erik Poppe

Forgatókönyvíró: Siv Rajendram, Anna Bache-Wiig, Ravn Lanesskog

Zene: Jonas Colstrup

